

Otázky současné sexuální výchovy dětí a mládeže

Lenka Havlíková

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lenka HAVLÍKOVÁ**
Osobní číslo: **H118082**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Otázky současné sexuální výchovy dětí a mládeže**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- uvedení do problému sexuální výchovy mládeže. Výklad pojmů, historický přehled
- způsoby sexuální výchovy dětí a mládeže u našich sousedů, tj. v Evropě,
- jak realizovat sexuální výchovu, čili co si myslím, že by se mělo změnit, popřípadě jak děti, resp. mládež vychovávat.

Součástí práce bude sociologický výzkum zaměřený na řešení současných problémů sexuální výchovy mládeže.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

JANIŠ, K., TÄUBNER, V.: Didaktika sexuální výchovy. Hradec Králové : Gaudeamus, 1999

MARÁDOVÁ, E. et. al. Průvodce výchovou ke zdravému životnímu stylu – experiment

MŠMT ČR. Metodický materiál pro učitele. Praha : MŠMT, 1995. 140 s.

MARÁDOVÁ, E.: Výchova ke zdravému životnímu stylu v přípravě učitelů na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. In Problematika výchovy dětí a mládeže ke zdravému způsobu života v evropských zemích. Sborník příspěvků z 1. mezinárodní konference evropských zemích. Masarykova univerzita v Brně, 1997, s. 41–45.

MARÁDOVÁ, E. 2002. The Role of Teacher in Preventing Children from Sexual Abuse. (Úloha pedagoga v prevenci sexuálního zneužívání dětí – výsledky výzkumné studie). 3rd East-West Conference Child Sexual Abuse, Sexual Violence. Praha, 15. – 18.9.2002.

PŠENIČKA, O.: Sexuální výchova v rodině. Pardubice : Hnutí Rodina, 1994.

SMOLÍKOVÁ, K. – HAJNOVÁ, R.: Než se dítě zeptá ... Program sexuální výchovy dětí předškolního věku. Praha, Portál 1997.

TÄUBNER, V.: Sexuální výchova na základní škole jako součást výchovy k partnerství, manželství a rodičovství. Cíle a poslání sexuální výchovy v ČR. – Referát z kongresu k sexuální výchově, Pardubice, 1993.

TÄUBNER, V.: Metodika sexuální výchovy pro učitele, vychovatele, rodiče a studenty učitelství. Praha : Státní zdravotní ústav, 1996.

UZEL, R.: Sexuální výchova u nás a v Evropě. In: 4. kongres k sexuální výchově (Sborník referátů) Pardubice : SPRSV 1996, 62.

VOJTOVÁ, I.: Výchova k rodičovství v praxi 1. stupně základní školy. – Referát z kongresu k sexuální výchově, Pardubice 1995.

VOJTOVÁ, I.: Rodiče v praxi sexuální výchovy. – Referát z kongresu k sexuální výchově, Pardubice 1997.

ZVĚŘINA, J.: Zpráva o semináři SPRSV. Zprávy společnosti, Praha, Česká společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, č. 6, 1993.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

vedoucí ústavu

PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

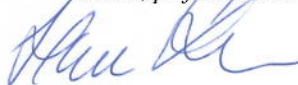
Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

V Brně 4.5.2014

LENKA HAVLÍKOVÁ

Jméno, příjmení studenta

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá sexuální výchovou dětí a mládeže. Hlavním cílem bakalářské práce bylo nalézt odpověď na otázku, zda sexuální výchova dětí a mládeže je v České republice na odpovídající úrovni a v souladu s věkovými zvláštnostmi dětí i s všeobecným světovým trendem. V teoretické části práce byla představena základní teoretická pojetí fenoménu dospívání a bylo naznačeno, jak se sexuální výchova vyvíjela ve světě a také v naší zemi. Práce se věnuje počátkům sexuologie u nás a zároveň jsem naznačila, jak se sexuologie vyvíjela i ve druhé polovině 20. století. V praktické části byla provedena empirická sonda, která ukazuje, jakým způsobem se k sexuální výchově ve školách přistupuje, a zda se jedná o způsob ustálený.

Klíčová slova: dospívání, Freud, Gessel, Hynie, pohlavní, rodina, sexuální výchova, sexuologie, škola.

ABSTRACT

This thesis deals with the children and youth sex education. The main objective of this thesis was to answer the question of whether sexual education of children and youth in the Czech Republic is on the appropriate level and in accordance with the age specificities of children; and if it is comparable with widespread world trends. In the theoretical part of the thesis some fundamental theoretical concepts were presented as well as the way in which sexual education in the developed countries has developed. Thesis also deals with the origins and development of sexology in the Czech Republic in the second half of the 20th century. The practical part consisted of empirical study, which shows the way in which sex education in schools is approached.

Keywords: adolescence, family, Freud, Gessel, Hynie, school, sex, sex education, sexology,

Poděkování:

Mé díky a vděčnost patří především vedoucímu bakalářské práce PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za jeho trpělivost, cenné připomínky a stálé vedení. Bez jeho pomoci by tato práce nevznikla.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 OTCOVÉ ZAKLADATELÉ	11
1.1 SIGMUND FREUD – ZAKLADATEL PSYCHOANALÝZY	11
1.2 ERIK ERIKSON - OTEC PSYCHOSOCIÁLNÍHO ROZVOJE	14
1.3 ARNOLD GESSEL - PSYCHOLOG A LÉKAŘ.....	16
2 PSYCHOSEXUÁLNÍ VÝVOJ OSOBNOST	18
2.1 TEORIE SEXUÁLNÍHO VÝVOJE DLE FREUDA	18
2.2 TEORIE PSYCHOSOCIÁLNÍHO VÝVOJE DLE ERIKSONA	20
2.3 TEORIE PREDETERMINOVANÉHO RŮSTU DLE GESSELA	24
3 HISTORIE SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	26
3.1 DĚJINY SEXUÁLNÍ VÝCHOVY VE VELKÉ BRITÁNII	26
3.2 SEXUÁLNÍ VÝCHOVA V USA	27
3.3 SOUČASNÉ PŘÍSTUPY K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ VE SVĚTĚ	30
3.4 K HISTORII SEXUOLOGICKÉHO VÝZKUMU V ČESKOSLOVENSKU A V ČR.....	31
3.5 SEXUOLOGICKÝ ÚSTAV LFUK V PRAZE A PROF. KAREL HYNIE	35
3.6 ČESKÁ SEXUOLOGIE OD DRUHÉ POLOVINY 20. STOLETÍ DO ROKU 2012.....	38
4 CÍLE A METODY SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	41
4.1 ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	42
4.2 ROZDÍLY V DOSPÍVÁNÍ CHLAPCŮ A DÍVEK	42
4.3 SEXUÁLNÍ VÝCHOVA DĚTÍ ZÁKLADNÍ ŠKOLY V ČR	44
4.4 SEXUÁLNÍ VÝCHOVA DĚTÍ ZÁKLADNÍ ŠKOLY NA SLOVENSKU	46
II PRAKTICKÁ ČÁST	47
5 EMPIRICKÁ SONDA	48
5.1 METODOLOGIE VÝZKUMU	48
5.2 CÍL, METODA, VÝBĚR VZORKU, OTÁZKY A ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ	49
5.3 OTÁZKY K OTEVŘENÉMU ROZHOVORU VÝZKUMNÉ SONDY	49
5.4 ANALÝZA	50
5.5 SHRNUÍ.....	53
ZÁVĚR	54
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	55
SEZNAM PŘÍLOH.....	57

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se věnuji problematice sexuální výchovy dětí a mládeže, zároveň se chci věnovat danému tématu jak v teoretické rovině, tak i v praktické, totiž jakým způsobem se sexuální výchova na školách vyučuje. Poukážu na potíže, se kterými se musí tato oblast vzdělávání vypořádávat, narazí-li na náboženské, ideologické, či jiné překážky a dále pak provedu srovnání se způsobem provádění sexuální výchovy dětí a mládeže u našich východních sousedů, tj. na Slovensku. Tuto zemi jsem si zvolila ze dvou hlavních důvodů. Tím prvním je jazyková příbuznost a z toho plynoucí snazší dostupnost literatury a jejího studia; tím druhým je pak to, že mě zajímá, zda se vývoj v obou zemích bývalého Československa ubírá stejným směrem, anebo zda vznikají zásadně odchylné přístupy.

Hlavním cílem bakalářské práce je nalézt odpověď na otázku, zda sexuální výchova dětí a mládeže je v České republice na odpovídající úrovni a v souladu s věkovými zvláštnostmi dětí i s všeobecným světovým trendem. Na základě kvalitativního výzkumu naznačím, jak realizovat sexuální výchovu a co si myslím, že by se mělo změnit, popřípadě, jak děti, resp. mládež vychovávat a informovat v době otevřeného přístupu k informacím, kdy škola a učitelé přišli o výsadní postavení zprostředkovatele poznatků nezletilcům a kdy se stávají více interpretátory.

Bakalářská práce se dělí na teoretickou a praktickou část. V teoretické části se věnuje nejprve úvodu do problematiky sexuální výchovy, přičemž zmíním některé teorie, na nichž sexuální výchova staví. Zároveň učiním shrnutí historické a naznačím, jak se sexuální výchova vyvíjela, a to jak ve světě, tak u nás.

V praktické části nejprve vymezím předmět výzkumu, popíši použitou metodologii, kterou bude v tomto případě empirická sonda. Rovněž zmíním, jak byly stanoveny otázky pro strukturovaný rozhovor a jak byl stanoven zkoumaný vzorek, resp. podle jakého klíče jsem vybírala oslovené, a jak následně proběhlo zpracování získaných poznatků.

Vzhledem k tématu mé práce budu používat dvě hlavní metody, především popisnou, tedy deskriptivní, současně pak metodu komparace.

Na tyto otázky se pokusím získat odpovědi tak, že oslovím zástupce základních škol ve městě, kde bydlím; vysvětlím jim záměr práce a budou-li souhlasit, rozhovor si nahraji

a následně přepíše. Předpokládaný počet rozhovorů je pět až sedm. Výzkumná část mé bakalářské práce pak bude obsahovat analyzovaný soubor odpovědí a jejich komparaci.

Při psaní BP jsem čerpala z odborné literatury, jejíž seznam je uveden závěru BP. Mezi zásadní zdroje však považuji *Psychomotorický vývoj kojence* M. Baslerové, *Vývojově psychologická teorie* R. Kohoutka a *Vývojovou psychologie* autorů J. Langmeiera a D. Krejčířové. Velmi přínosné byly rovněž elektronické zdroje, neboť jejich prostřednictvím jsem se snadno dostala například ke Sborníkům z kongresu v Pardubicích a k článkům, které jsou v nich publikovány. Zahraniční literaturu jsem využívala pouze okrajově. Zde je třeba zmínit alespoň *A brief history of sex education* od M. Reisse, a ovšem i článek *History of Sex Education*. Nakonec je nutno připomenout *Metodický pokyn MŠMT k výuce sexuální výchovy na základních školách* V. Neklapilové a *Doporučení k výuce sexuální výchovy*. V oblasti metodologie se jako užitečná ukázala monografie *Kvalitativní výzkum* od J. Hendla. Kromě uvedených zdrojů jsem čerpala také z mnoha internetových, které měly velmi zásadní význam například v části historické, respektive při uvádění medailonků jednotlivých významných sexuologů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OTCOVÉ ZAKLADATELÉ

1.1 Sigmund Freud – zakladatel psychoanalýzy

Sigmund Freud se narodil 6. května 1856 na Moravě v Příboře, kde však strávil pouze tři roky. Další život Sigmunda Freuda se pak utvářel ve Vídni, kam se s rodinou přestěhoval v roce 1859. Ve Vídni rovněž vystudoval gymnázium, univerzitu a následně se pak věnoval vnitřnímu lékařství, odkud přešel na psychiatrii k prof. Meynertovi. Po jmenování soukromým docentem odjel r. 1885 do Paříže, kde asistoval slavnému psychiatrovi prof. Charcotovi, od kterého se učil hypnóze.¹

Jeho setkání s Jeanem Martinem Charcotem mu zprostředkovalo zkušenost s psychopatiemi. Další Freudův vývoj výrazně ovlivnil Josef Breuer. Řádným profesorem pak byl jmenován teprve v roce 1920.²

Ve své vědecké činnosti a klinické praxi se Freud zaměřil na studium nevědomí. U svých nemnoha pacientů se snažil dopátrat příčin hysterie. Při snaze o popis nevědomí poprvé použil pojmu „psychoanalýza“, kterou definuje jako vědu, snažící se vypátrat utajené duševní děje v podvědomí a též pudové impulsy, které je vyvolávají. Účastnil se 1. mezinárodním setkání psychoanalytiků v r. 1908 v Salzburku, kde byly ustanoveny pravidelné kongresy psychoanalytiků, které se konaly vždy po dvou letech v různých zemích. Na následném setkání v r. 1910 v Norimberku bylo založeno „Mezinárodní psychoanalytické sdružení“, jehož prvním předsedou byl zvolen C. G. Jung.³

V práci Sigmunda Freuda lze rozlišit následující tři období:

I. období: preanalytické, hypnotické, katartické - do publikování Výkladu snů

II. období: překladatelské období, období topografického modelu (tři vrstvy psychiky: nevědomá, předvědomá vědomá, instance zvaná cenzor a její funkce definovaná jako vytěsnění), rovněž překladatelské (cíl terapie: učinit nevědomé vědomým, tedy přeložit z řeči

---

¹ <http://www.freudmuseum.cz/sigmund-freud/zivotopis.php>

² <http://ponkrac.net/sigmund-freud-strucny-zivotopis>

³ <http://www.freudmuseum.cz/sigmund-freud/zivotopis.php>

nevědomí, kupř. příznaků neurosy, snových symbolů a tzv. chybných výkonů, do řeči vědomí, běžného jazyka s logickou strukturou).

III. období: klasické období, období strukturálního modelu (Já, Ono a Nadjá, díky anglickému překladu J. Stracheye Ego, Id a Superego, Ego disponuje celou řadou obranných mechanismů proti úzkosti, nejen vytěsněním, úzkost vzniká v Egu, protože některá přání pramenící z Id jsou v rozporu se zásadami, příkazy a zákazy, uloženými v Superegu: Ego ji bere jako signál k zapojení obranných mechanismů), též období klasické (cíl terapie: kde bylo Ono, nechť vyvstane Já).⁴

Freud ve své klinické praxi využíval různých metod, které se ovšem časem proměňovaly. Po krátkém období, kdy používal hypnosu, již se naučil ve Francii u Charcotta a Bernheima, přešel k metodě volných nápadů, kdy pacient sděluje všechno, co mu zrovna přichází na mysl, pocity, myšlenky, fantasie, přání, sny. Ovšem záhy se ukázalo, že „*se sdělování volných nápadů a především jejich objevování v mysli pacienta se staví na odpor nevědomá síla, která je mimo jiné projevem obranných mechanismů Ega proti pudovým přáním Id, která v analytické situaci ožívají a dožadují se přístupu do vědomí a především se dožadují naplnění a uspokojení, což ovšem zvýší hladinu úzkosti a Ego zapojuje obranné mechanismy proti těmto přáním. Myslel si, že problém je ukryt v nevědomé části mysli. Teprve díky stylu „diagnóza plus terapie“ docílil vyplynutí problému do vědomé a více racionální části mysli.*“⁵

Freud zastával teorii, že mysl je rozdělena do tří částí. Jsou to superego, tedy osobní morálka jedince, vzniklá díky identifikaci a Superegem rodičů, tedy s jejich zákazy a příkazy; ego, což lze považovat za centrální řídicí instanci psychiky, která disponuje ovládním motoriky, je zdrojem pocitů a citů, disponuje obrannými mechanismy proti úzkosti, testuje realitu a odlišuje realitu vnitřní a vnější, fantasii a realitu, pracuje na základě principu reality a konečně id, čili pudové tendence, pracuje podle principu slasti. Z těchto částí je Ego a Supergo zčásti vědomé, zčásti předvědomé a z části nevědomé, Id je vždy a zcela nevědomé.⁶

---

⁴ Srovnej *Životopis osobnosti*, online na <http://zivotopis.osobnosti.cz/sigmund-freud.php>.

⁵ *Životopis osobnosti*, online na <http://zivotopis.osobnosti.cz/sigmund-freud.php>.

⁶ *Životopis osobnosti*, online na <http://zivotopis.osobnosti.cz/sigmund-freud.php>

Případ Anny O. byl tím, co Freuda nejspíš nejvíce inspirovalo k „vynálezu“ psychoanalýzy, ovšem sám o sobě náleží do preanalytické fáze. Přítele Breuera, s kterým se jako se starším lékařem seznámil při studiích a který ho dlouhou dobu podporoval, téměř donutil k napsání tohoto chorobopisu, který byl o Bertě Pamppeheimové. Poprvé se o tomto případě Freud dozvěděl v roce 1882 od Breuera, prostřednictvím nejen jeho poznámek. Pak případ sledoval, a i později se chtěl nechtěl o Bertě dozvídal, jelikož byla spřízněná s jeho ženou.⁷ Mezi zajímavosti z Freudova života patří, že se nevěnoval jen lékařskému výzkumu. Jak napsal mladšímu kolegovi: „*V sobotu večer po jedenáctihodinové práci a na konci týdne bez neděle nejsem k ničemu a udělám dobře, když si jdu zahrát karty.*“ Přesto je však po sobě zanechal dílo pozoruhodného rozsahu i významu. Jeho práce byly publikovány následně: V roce 1895 - Nárys vědecké psychologie; 1895 - Studie o hysterii; 1900 - Výklad snů; 1901 - Psychopatologie všedního života; 1905 - Vtip a jeho vztah k nevědomí; 1905 - Tři úvahy o sexuální teorii; 1911 - K uvedení narcismu; 1913 - Totem a tabu; 1916 - Truchlení a melancholie; 1920 - Mimo princip slasti; 1921 - Masová psychologie a analýza já; 1923 - Ego a Id; 1926 - Útlum, příznak a úzkost; 1927 - Budoucnost jedné iluze; 1930 - Nespokojenost v kultuře; 1937 - Konečná a nekonečná analýza. Kromě těchto výše uvedených, Freud publikoval také dalších devět menších spisů, jako jsou například Vzpomínka z dětství Leonarda da Vinci, Psychoanalytické chorobopisy, Mojžíš a monoteismus, Myšlenky a úvahy, Psychopatologie každodenního života a Podoby psychoanalýzy.⁸

---

⁷ Životopis osobnosti, online na <http://zivotopis.osobnosti.cz/sigmund-freud.php>

⁸ Vzpomínka z dětství Leonarda da Vinci, online na <http://www.bookfan.eu/kniha/123328/Vzpominka-z-detstvi-Leonarda-da-Vinci>.

1.2 Erik Erikson - otec psychosociálního rozvoje

Erik Erikson se narodil ve Frankfurtu 15. června 1902. Když mu bylo 25 let, začal vyučovat v experimentální škole pro americké studenty a stal se přítelem Anny Freud. Kromě vyučování zároveň vystudoval Montessoriho výchovu⁹ ve Vídni na Psychoanalytické škole, kde se stal žákem Anny Freud. S příchodem nacistů k moci roku 1933, opustil Erikson Vídeň a odjel do Kodaně, odtud pak do Bostonu. V USA přijal místo na Harvardské univerzitě a zároveň pokračoval ve své soukromé praxi, přičemž se soustředil na dětskou psychoanalýzu. Později vyučoval na univerzitách v Yale a v Berkeley.¹⁰ V průběhu svého působení na Harvardu se seznámil s vynikajícími psychology i antropology, což jej ovlivnilo natolik, že se sám začal zabývat¹¹ studiem života mezi indiány, přičemž se soustředil na kmeny Lakotů a Yuroků, což mělo rozhodující vliv na jeho další práci (obzvláště pak ta skutečnost, že matky dětí kmene Yuroků dávaly svým dětem takovou volnost, že se zdálo, že se o ně nestarají).

Erikson je jedním ze zakladatelů směru známém jako ego-psychologie.¹² Tato psychoanalytická metoda se v USA stala velmi rozšířenou. Jedná se o přístup k pacientům, který se zaměřuje na posílení ega a vytváří strategie, které pomáhají pacientovi přizpůsobit se jeho konkrétnímu sociálnímu prostředí. Erikson navrhl epigenetickou teorii osobnostního roz-

---

⁹ Mezi základní principy Montessori pedagogiky při utváření nového vztahu dospělého k dítěti patří především, že chování učitele k dítěti je vždy plně respektu k jeho individualitě jako k hotovému člověku; dospělý nemá žádné právo dítě formovat a manipulovat, zaměřuje se na vlastní záporné povahové rysy namísto pozorování záporných vlastností dětí; učitel je rádce a rovnocenný partner, který dítěti pomáhá na jeho cestě objevování a učení se, projevuje maximální vstřícnost, otevřenost, trpělivost k dítěti. Principy Montessori pedagogiky, online na: <http://www.montessoricr.cz/principy-montessori-pedagogiky/>.

¹⁰ Erik Erikson, online na: <http://psychologiee.blog.cz/0904/vyznamne-osobnosti-psychologie>.

¹¹ Erik Erikson, online na: <http://www.pschoanalysis.ie/bio/?bid=9>

¹² Psychologie "já" spekulativní psychologické směry dynamického (hlubinného) zaměření, orientované na studium motivace člověka analýzou jeho ega ("já"). Je to součást dynamic-ky orientované psychoterapie, zabývající se funkcemi integrujícími osobnost v kontextu jáské struktury. Na rozdíl od klasické psychoanalýzy, která rozebírá pudová hnutí v jejich biologicky apriorní funkci, chápe egopsychologii člověka již jako více vědomou, sociální a zodpovědnou bytost. Proto se zabývá analýzou obran "já" nejen proti pudům, ale i proti situačním kontextům vnějšího světa, funkcemi "já" (poznávání, tvůrčí činnost) a vztahem jedince k sociálnímu okolí ("objektní vztahy"). Studuje autonomní funkce vědomých psychických procesů, nekonfliktní oblasti "já" a desexualizované (deagresivní) pohnutky vyplývající z konfliktů oblastí ega. Zatímco předmětem psychoanalýzy je studium neuróz, usiluje egopsychologie hlavně o vypracování psychoterapie psychóz. Hlavní představitelé A. Freudová (1895–1981) a E.H.Erikson (1902). Ego-psychologie, online na: http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=23160

voje založené na osmi psycho-sociálních fázích. O této teorii bude řeč dále. Podle Eriksona, každá z těchto "vývojových stadií" se zakládá na krizi, která musí být vyřešena.¹³

V roce 1950 napsal svou první knihu *Childhood and Society* (Dětství a společnost), kde sepsal své poznatky z dřívějších studií a rozepsal rozbor mravních zásad Maxima Gorkého a Adolfa Hitlera; diskutoval o "americké osobnosti" a načrtl základní obrys překladu Freudovské teorie. Vedle dětské a vývojové psychologie se on zabýval také etologií a napsal psychoanalyticky orientovanou biografii Martina Luthera a Mahátma Gándího, mimo jiné ve spojení s pojmem generativita (jedná se 7. stupeň epigenetického diagramu). Tato tematika vlivu kultury na osobnost se objevila i v jiných pracích, jako „*Gándího pravda*“, za kterou získal Pulitzerovu cenu.¹⁴

Od roku 1950 působil na klinice v Massachussets, kde strávil deset let. Dalších deset let pak působil na Harvardu. Od sedmdesátých let se věnoval výzkumům. Zemřel roku 1994.

Erikson napsal řadu knih, ve kterých shrnul své výzkumy a své učení. Mezi nejzásadnější patří: *Dětství a společnost* (1950), *Výzva mládí* (1965), *Dimenze nové identity* (1974), *Identita: Mládí a krize* (1968) a *Náhled a odpovědnost* (1964)¹⁵

---

¹³ Erik Erikson, online na: <http://www.pschoanalysis.ie/bio/?bid=9>

¹⁴ Erik Erikson, online na: <http://psychologiee.blog.cz/0904/vyznamne-osobnosti-psychologie>.

¹⁵ Erik H. Erikson – Psychosociální (ego) teorie, online na: <http://www.psychoweb.cz/psychologie/erik-h--erikson--psychosocialni-teorie-ego-teorie/>

1.3 Arnold Gessel - psycholog a lékař

Gesell se narodil v roce 1880. Patřil mezi první generaci dětí německých přistěhovalců, kteří se usadili v Alma ve Wisconsinu. Po získání bakalářského titulu v roce 1906 na University of Wisconsin, získal titul Ph.D. z psychologie na Clark University. Nato Gesell přijal místo asistenta na Yale. Kromě svého působení pedagogického sám také studoval medicínu, kterou dokončil v roce 1915. Brzy po svém příjezdu na Yale, Gesell založil kliniku, která byla později známá jako Klinika dětského rozvoje, který sám řídil v letech 1930 - 1948. Gesellova klinika byla předchůdcem Centra dětské studií na Yale School of Medicine.¹⁶

Ve 40. a 50. letech, byl Gesell považován za hlavní autoritu ve výchově dětí a rozvoj, a jeho přístup byl široce akceptován jako standardní metoda pro posuzování dětského vývoje. Mimo jiné, je považován za jednoho z odborníků na nitroděložní vývoj. Gesellův popis invariantní sekvence vývoje, růstu a proměnlivosti stádií vývoje jsou milníky v historii vývojové psychologie.¹⁷ Zemřel v roce 1961.

Z jeho teoretického přínosu je třeba zmínit, že formuloval některé zákonitosti vývoje kojenčké motoriky. Předně se jedná o princip vývojového směru, jde o postupné ovládní jednotlivých částí těla podle tělesného růstu¹⁸, dále pak princip střídání antagonistických neuromotorických funkcí, čímž se myslí střídání flexorů a extenzorů; princip funkční asymetrie, což je asymetrické rozložení končetin u novorozence, kolem tří měsíců se mění na symetrické rozložení; princip individualizace, rozumí se individuálně řízené dospívání a konečně princip autoregulace, tedy vývoj je spojitý proces, v němž se ale vyskytují výkyvy a pokroky, které ovšem nejsou plynulé.¹⁹

---

¹⁶ <http://www.answers.com/topic/arnold-gesell>

¹⁷ <http://www.faqs.org/childhood/Fa-Gr/Gesell-Arnold-1880-1961.html>

¹⁸ Postup kefalokaudální – ovládní těla postupuje stejně jako somatický růst; postup proximodistální – naznačuje posun od centra k periférii, postup ulnoradiální – naznačuje posun od malíkové strany k palcové při úchopu.

¹⁹ BASLEROVÁ, M. *Psychomotorický vývoj kojence*, online na:

http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/38860/1/BaslerovaM_InformovanostZen_MM_2011.pdf

Mezi jeho zásadní díla patří *"Psychoclinical Guidance in Child Adoption"* z roku 1926. Dále pak *„The Child from Five to Ten“*, *„Child Behavior“* a *„Youth the Years From Ten to Sixteen“*; *„Developmental diagnosis: Normal and abnormal child development, clinical methods and pediatric application“*. Výčet pak uzavírá *„The First Five Years of Life, Infant and Child in the Culture of Today: The Guidance of Development in Home and Nursery School.“*²⁰

---

²⁰

Arnold Gessel, online na: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Arnold_Gesell

2 PSYCHOSEXUÁLNÍ VÝVOJ OSOBNOST

2.1 Teorie sexuálního vývoje dle Freuda

Freudova teorie duševního vývoje patří mezi základní koncepce duševního vývoje člověka. Freud považoval za podstatu psychického vývoje *vývoj libida*, kterou spojoval s principem slasti. Podle této teorie si každá vývojová etapa či fáze s sebou nese i určitý model setkávání jedince s okolním světem. Freudova koncepce duševního vývoje má pět fází: *orální, anální, falickou, latentní a genitální*.

1. První fáze se nazývá orální a *časově odpovídá kojeneckému období, tedy prvnímu roku života, přičemž zdrojem slasti jsou ústa*, jimiž kojeneček nejen přijímá potravu, ale i poznává svět, udržuje kontakt s matkou i předměty okolo sebe. Zde literatura uvádí, že typickou formou vztahu je v tomto období *inkorporace, neboť se vytváří se model osvojování, dítě se zmocňuje předmětu a vytvářejí se prvotní vztahy*.²¹ *Základním vztahem v tomto období je vztah k matce – především formou identifikace*.²²
2. **Anální fáze časově odpovídá období vývoje batolete, tedy přibližně do třetího roku dítěte.** V tomto období se již začíná *utvářet vztah k sobě samému*. Do tohoto období pak řadíme počátky etického a estetického citění, čili začíná se *utvářet Superego*.²³ V tomto období *dochází k prvním střetům mezi autoritou a dítětem*. Dítě je nuceno k disciplíně, dodržování čistoty při vyměšování a ovládání tělesných funkcí. Anální životní styl se může projevat jak lakomstvím, tak askézí. V případě análně impulsivní osoby sledujeme potíže se sebekontrolou, projevy neodpovědnosti a agrese.

---

²¹ KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. Online na: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>, dostupné k 4. 11. 2012.

²² Při ustrnutí v tomto období se osoba stává orálně závislou, což se může projevat v přejídání, kouření, popřípadě v kousání, jako projevu agrese.

²³ Anální charakter je psychoanalytický termín vyjadřující anální fixaci, sklon člověka ke lpění na majetku, na osobním vlastnictví, na penězích a na jejich hromadění, šetrnost až lakomost, tvrdohlavost, umíněnost, autoritativnost a sobectví.

3. **Falická fáze trvá od tří do pěti let dítěte a typickým projevem je osamostatňování dítěte, mění se vztah k rodiči stejného pohlaví, přičemž je zabarven duchem konkurence, žárlivosti.²⁴ Pro toto období je typický Oidipův a Elekťin komplex, jedná se o důležité období pro proces pozdější identifikaci se sexuální rolí.**
4. **Latentní fáze se týká období mezi šestým rokem a nástupem puberty.** Tomuto stadiu však, jak uvádí např. Kohoutek, Freud nepřikládá velkou pozornost, neboť podle něj nedochází k manifestnímu vývoji libida – jakoby tento vývoj na jistou dobu zcela ustával.²⁵ Literatura v tomto případě hovoří o stagnaci, neboť uspokojení se zaměřuje jen na vlastní osobu, sexualita se neprojevuje, nýbrž dochází k jejímu potlačování.
5. **Genitální fáze – je z hlediska vývoje libida fází terminální, tedy nejvyšší a poslední. Podle Kohoutka, má genitální charakter** ta biologicky a psychosociálně zralá osobnost, která *plně vyřešila svůj oidipovský komplex; propracovala pregenitální ambivalenci; a na rozdíl od falického charakteru přikládá objektu a jeho uspokojení stejnou váhu jako uspokojení vlastnímu.* Tato fáze nastává mezi 12-18 rokem a je typická přechodem od sebelásky k lásce, kdy člověk začíná budovat svůj vztah k druhému. Můžeme také hovořit o počátcích partnerských vztahů.

Za rozhodující pro utváření a pozdější fungování osobnosti Freud považoval právě rané fáze vývoje, období dětství. Jeho vývojový model je ukončen hypotetickým dosažením zralosti psychiky a osobnosti. Kohoutek shrnuje tento vývoj následovně: „*V průběhu vývoje se projevují, dotvářejí, aktivují a kultivují kromě pudové vrstvy "Id" ("Ono") i osobnostní vrstva "Superego" ("Nadjá" - vnitřněné normy, příkazy a zákazy, zásady) a "Ego"*

---

²⁴ Falický charakter je psychoanalytický termín označující falickou fixaci, přetrvávání preference a zvýšené závislosti syna na matce nebo dcery na otci, což je nežádoucí po uplynutí falického stadia vývoje.

²⁵ Latentní charakter je psychoanalytický termín označující vyřešení Oidipovského (resp. Elekťina) komplexu identifikaci s rodičem stejného pohlaví, klidnou reaktivitu, utlumenost pohlavního pudu, snahu o zdatnost a výkonnost i v oblasti poznávání, dodržování sociálních a etických norem a snaha navazovat dobré sociální vztahy (zejména s vrstevníky). Lze tak označovat i přetrvávající *fixaci latentní fáze*.

("Já" - převážně vědomá, integrující složka (substruktura) osobnosti)".²⁶ Freud se však zabýval vývojem člověka pouze do puberty a celý život dospělého jedince je podle Freuda určen jeho prožitky v raném dětství. Jeho teorii lze označit za pansexuální.

2.2 Teorie psychosociálního vývoje dle Eriksona

Výše uvedený vývojový model dále rozvinul Erikson, který navrhl a popsal osm vývojových stádií, z nichž každé je charakterizováno nějakým typem *konfliktu a krize*. Jak uvádí Kohoutek, přechod z jedné fáze do fáze následující často provází *krize*. Teprve vyřešení této krize přináší člověku možnost dalšího růstu. Na rozdíl od Freuda však Eriksonův model nekončí ranou dospělostí, nýbrž spojuje také důraz na ostatní specifika následujících úseků lidského života. Jak literatura uvádí: „*Postuloval tzv. epigenetický princip: jedno vývojové stádium "stojí" na druhém, navazují na sebe nejen chronologicky, ale i hierarchicky*".²⁷ Erikson se tak zaměřil spíše k *sociálním aspektům* ontogeneze, přičemž ústředním tématem je zde *vývoj identity*. Oněch osm stádií psychosociálního vývoje lze schematizovat následovně:

Stadium	Věk	Psychosociální krize	Účinná síla
1. orálně-smyslové	do 1 roku	základní důvěra v. nedůvěra	naděje
2. muskulárně-anální	1-3	autonomie v. stud a nejistota	síla chtění
3. pohybově-genitální	3-6 let	iniciativa v. vina	cíl (záměr)
4. latentní	6-12 let	píle v. podřízenost	kompenzace
5. adolescence	12-19 let	identita ega v. zmatení rolí	poctivost
6. raná dospělost	20-25 let	intimita v. izolace	láska

²⁶ KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. Online na: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>, dostupné k 4. 11. 2012.

²⁷ KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. Online na: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>, dostupné k 4. 11. 2012.

7. střední dospělost	26-64 let	plodnost v. stagnace	péče
8. pozdní dospělost	65 – smrt	integrita ega v. zoufalství	moudrost

1. Období orálně-smyslové trvá od narození do jednoho roku života a charakterizuje ji *základní důvěra proti základní nedůvěře*. Základní důvěru dítěte signalizuje, že může nechat matku na nějakou chvíli se vzdálit. Prvním projevem sociální důvěry dítěte je jeho bezstarostnost při krmení, stejně jako hloubka jeho spánku, či relaxace střev apod. Nedostatek základní důvěry u dítěte lze nejlépe pozorovat při tzv. infantilní schizofrenii. Optimální péče rodičů zakládající základní důvěru dítěte tak souvisí s dobrou *hygienou, kojením, fyzickým i sociálním kontaktem*, přičemž nejde přitom ani tak o množství, jako o empatii, adekvátnost a citlivost. Tehdy si kojeneček také zvyká na rozdíl mezi vnitřním a vnějším.²⁸
2. Období muskulárně-anální je typické pro druhý až třetí rok života a charakterizuje především autonomie proti studu a pochybám. Erikson odkazuje v tomto období na zvýšenou potřebu citlivého přístupu ze strany rodičů. V souladu s Freudem zdůrazňuje Erikson význam uvědomělého zadržování a vypuzování a i zde je základ autonomního rozhodování o sobě. Kohoutek s odkazem na Eriksona o tomto stadiu uvádí: *"Toto stadium se proto stává rozhodujícím pro poměr lásky a nenávisť, spolupráce a svéhlavosti, svobody sebevyjádření a jejího potlačení. Z pocitu sebekontroly bez ztráty sebeúcty pramení pocit trvalé dobré vůle a hrdosti; z pocitu ztráty sebekontroly a z pocitu nadměrné cizí kontroly vzniká trvajících sklon k pochybám a studu"*.²⁹ Literatura poukazuje na nebezpečí, které při tomto konfliktu hrozí. Jestliže je pocit autonomie a možnosti volby u dítěte popřen, dítě se obrátí proti sobě, samo sebe diskriminuje a manipuluje. Dochází tak k předčasnému vývinu špatného svědomí. Jako hlavní síla se zde projevuje chtění.

---

²⁸ Základní nedůvěra, trvalá slabost důvěry je patrná u osobností, u nichž je navyklý únik do schizoidního nebo depresivního stavu. To, co si jako "virtue" (ctnost) člověk vytváří v této fázi, je *naděje* - jako vlastnost, která napomáhá životu.

²⁹ KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. Online na: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>, dostupné k 4. 11. 2012.

3. Období pohybově-genitální trvá od třetího do pátého roku života a charakterizuje je iniciativa proti vině. V tomto období dítě zvyšuje svoji iniciativu, objevuje svoje tělo, experimentuje a identifikuje se s dospělými vzory, především rodičem shodného pohlaví. K tomu Erikson píše: "*A tu podotýkáme, že podle moudrého předurčení základního plánu není dítě nikdy více připraveno učit se tak rychle a chtivě, stávat se větším ve smyslu sdílení závazku a výkonu jako v tomto období svého vývoje. Je dychtivé a schopné spolupracovat na úkolech, sdružovat se s ostatními dětmi, aby s nimi tvořilo a plánovalo je ochotno těžit ze styku s učiteli a hledět se vyrovnat ideálními vzorům...*"³⁰ Dítě se učí ctnosti účelnosti a úspěšnosti v protikladu k nesmyslnosti, po které následuje pocit viny.³¹ Pro toto období je typické stanovování cíle.
4. Období latentní je typické pro šestý až dvanáctý rok života a charakterizuje je *píle proti podřízenosti*. Toto období píle souvisí se školní docházkou. Tehdy je také ohroženo pocitem nedostatečnosti a méněcennosti.³² V tomto období přesahuje jeho zkušenost rámec rodinných vztahů a je vystaveno srovnávání a hodnocení v širším výběru školních a mimoškolních situací. Úspěšné dosahování praktických cílů vlastní snahou v tomto období je základem rozvoje kompetence, sebedůvěry a sebezprosažení v praktické činnosti. Získanou ctností je zde kompetence.
5. Období adolescence probíhá ve dvanáctém až dvacátém roce života a je pro ně typická *identita proti konfuzi rolí, řečeno s Kohoutkem, který dále odkazuje na Eriksona, který píše, že "v žádném jiném stadiu životního cyklu... nejsou si tak těsně blízké příslib objevení sebe samého a hrozba ztráty sebe samého"*.³³ Pro toto období jsou často typické krize identity. Proto se zde zmiňuje potřeba identifikace se *vzory a příklady* a jejich nápodoba. Zde lze pozorovat, že ústředním tématem vývojového

---

³⁰ KOHOUTEK, R. tamtéž.

³¹ U dospělých se pak dá pozorovat reziduální konflikt tohoto typu např. v hysterii - zmatená, „odbržděná“ aktivita, pocity viny a obviňování.

³² Může se stát, že si člověk v tomto období vztah k práci, načež se bude cítit méněcennost a reagovat například rezignací.

³³ KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. Online na: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>, dostupné k 4. 11. 2012.

procesu je podle Eriksona utváření osobní identity, které úzce souvisí s vývojem. Jinak řečeno, v tomto období hledá jedinec svou vlastní identitu. Získanou ctností je v tomto období adolescence zde *věrnost* svým zájmům a hodnotám.

6. Ranou, nebo také mladší dospělost chápeme jako období mezi dvacátým až třicátým rokem života a je pro ni typická *intimita proti izolaci*. V období mladší dospělosti člověk hledá vlastní identitu, a jak uvádí literatura, často se právě přes identifikaci s druhým k vlastní identitě dopracovává. Podstatnou se zde jeví schopnost sdílení, nikoli soustředění na sebe sama. Jde tedy o budování vztahu, a to i na rovině pohlavního partnerství s původně cizím člověkem. Erikson vypočítává nároky úspěšného důvěrného vztahu jako „*vzájemnost orgasmu s milovaným partnerem opačného pohlaví, s nímž je člověk schopen a ochoten vzájemně si důvěřovat a s nímž je schopen a ochoten sladit rytmus práce, rozmnožování a zotavování tak, aby zajistili uspokojivý vývoj i svému potomstvu.*“ K tomu je zapotřebí jedné ctnosti, a tou *láska*.³⁴
7. Střední dospělost trvá třicátý až šedesátý (respektive šedesátý čtvrtý) rok života a charakterizuje ji: *plodnost proti stagnaci*. Podle Kohoutka je plodnost (generativita) dána v prvé řadě zájem o plození a vedení příští generace. Získanou ctností je něčím reálně přispět, být prospěšný a *pečovat* o někoho. Toto stadium je důležité již proto, jak dlouhý časový úsek zabírá.³⁵
8. Posledním obdobím pozdní dospělost, nebo také zralý věk trvá od šedesáti (respektive 65) let života do smrti je zde typický postoj „já“ proti zoufalství, jinými slovy hoříme o integritě ega. V tomto vývojově posledním období vývoje lidského života jde o vyrovnávání se s bilancí vlastního života i s faktem smrti. Podle Eriksona jde o *pochopení řádu věcí*, tedy o moudrost, stejně jako i o shrnutí všech předchozích stadií. Kohoutek zde opět cituje Eriksona a uvádí: "*V takovém konečném vyrovnání*

---

³⁴ Opakem intimnosti je sklon k distancování se, tendence k izolaci - často ve chvíli, kdy se neplní všechny nároky. Zvláštním případem je "*izolace ve dvou*".

³⁵ KOHOUTEK, R. tamtéž.

ztrácí smrt svůj osten. Nedostatek nebo ztráta rostoucí integrace "já" se ohlašuje strachem ze smrti: jedinečný životní běh není přijímán jako poslední možnost života. Zoufalství vyjadřuje pocit, že čas je nyní příliš krátký pro pokus začít znovu jiný život a vyzkoušet alternativní cestu k integritě...". Za ctnost je v tomto údobí moudrost.³⁶ Smysl svého jedinečného a konečného života může najít pouze ve vztazích, které jej přesahují. To znamená ve spojení s dosavadním a dále pokračujícím životem lidstva.

2.3 Teorie predeterminovaného růstu dle Gessela

Gesell mluví o psychickém vývoji jako o růstu, který je v podstatě biologickým jevem a který vede ke změnám formy a funkce podle fází, jež mají predeterminovaný zákonitý sled. Z toho plyne, že duševní růst je proces utváření. Vnější prostředí ovšem podněcuje, modifikuje a podporuje růst, ale neurčuje jeho zákonitou sekvenci, která je dána maturací. Což je dáno základním předpokladem, totiž že růst je, podle Gessela „*tak spletitý a tak senzitivní, že musejí existovat mocné stabilizující faktory, spíše vnitřní než vnější, které uchovávají rovnováhu celkového útvaru a směr růstové tendence. Všechna vychovatelnost je tedy závislá na vrozených růstových schopnostech. Tento vnitřní růst je darem přírody. Může být řízen, ale nemůže být překročen žádným výchovným činitelem*“.³⁷

Jestliže je tomu tak, pak má ovšem výchova ponechávat dítěti co největší volnost pro to, aby rozvíjelo své individuální dispozice. Přičemž je zřejmé, že každé dítě je od počátku jiné a svou individualitu si zachovává až do dospělosti. Takto pojatá výchova je založena na porozumění vývojovým zákonitostem, které jsou nejlépe patrné ve vývoji dítěte útlého věku, ale platí to pro celý vývojový proces. Vychovatel nemá chtít formovat dítě podle své představy, ale má respektovat jeho individualitu a dosažený vývojový stupeň, neboť dítě si samo řídí nejlépe svůj rytmus spánku a bdění, jídla, hry apod. Je zřejmé, že ani Gessel nechce nechat děti růst zcela bez řízení. O výchově však říká, že to nemá ovšem být postup

---

³⁶ Dezigengrace „já“ v tomto období a chorobný strach ze smrti vede v tomto období života k zoufalství.

³⁷ LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada 2006. Str. 226.

liberální, ani autoritativní, ale spíše demokratický, rodiče mají být spolupracujícími partnery dítěte. Z Gesselovy teorie predeterminovaného růstu, podle níž jsou sice naše schopnosti, dovednosti a funkce ovlivňovány prostředím, ale jejich pořadí je dáno biologicky, ovšem vyplývá, a to je nutno podtrhnout, že to určitě neplatí pro všechny schopnosti, dovednosti a funkce, ale jen pro ty základní, většinou senzorní nebo motorické. Literatura zde zmiňuje mnohem větší pravděpodobnost, že se dítě spíše naučí lézt, než chodit – což je právě biologická danost. Ovšem schopnost osvojení si mimo-biologických, a tedy kulturních dovedností ani jejich pořadí již takto dáno není.³⁸

---

³⁸ LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., tamtéž.

3 HISTORIE SEXUÁLNÍ VÝCHOVY

Nelze pochybovat o tom, že sexualita člověka provází v celých jeho dějinách a totéž lze s mírnou nadsázkou tvrdit také o sexuální výchově, neboť i ta se prolínala v různých obměnách celou historií lidstva. Jak uvádí Janiš, první konkrétnější představy spadají počátky do druhé poloviny 19. století. Proto autor navrhuje, aby se problematika historie sexuální výchovy rozdělila na dvě dílčí období, z nichž první mapuje úsek od druhé poloviny 19. století do období první světové války, následující období pak zahrnuje především 20. a 30. léta minulého století.³⁹ Nejprve je ovšem nutné zmínit, jak se sexuální výchova vyvíjela ve světě.

3.1 Dějiny sexuální výchovy ve Velké Británii

V Anglii byla koncem 19. století, byla vydána řada publikací k sexuální výchově se zaměřením především na pomoc rodičům při výchově dětí. Nicméně, ve škole se formálně sexuální výchova vyučovala již před druhou světovou válkou, a to se konalo v rámci výuky k „hygieně“. Druhá světová válka měla, samozřejmě, obrovské důsledky pro život většiny obyvatel Evropy i mimo ni. Vzhledem ke zpracovávanému tématu je třeba zmínit masový pohyb lidí, zejména vojáků, což má za následek zvýšení výskytu sexuálně přenosných infekcí. V tomto ohledu válka, zdá se, přispěla ke zvýšení vzdělávání a sexuální výchovy vůbec, a tím k prevenci syfilidy a kapavky. Současně se proměnilo učení o lidském reprodukčním systému. Sexuální výchova byla chápána jako učení o reprodukci, a proto se prováděla v hodinách biologie. Biologie byla obecně vnímána jako vhodnější téma pro dívky než pro chlapce a proto se dívkám častěji než chlapcům dostávalo školní sexuální výchovy.

Počátkem let sedmdesátých se sexuální výchova začala výrazně měnit a není pochyb o tom, že z velké části v reakci na společenské změny 60. a 70. let. Učebnice biologie začala poskytovat podrobnější popis lidských reprodukčních systémů, zatímco se ve větší

---

³⁹ JANIŠ, K. *K historii cílené pohlavní výchovy v období první republiky* in Sborník z kongresu Pardubice 2006. Online na <http://www.planovanirodiny.cz>, dostupné k 4. 11. 2012.

míře začalo vyučovat rovněž o metodách antikoncepce. Důraz byl kladen především na poskytování přesných informací, a cíle programů sexuální výchovy zahrnovaly pokles nevědomosti, viny, studu a úzkosti. Otázky týkající se vztahů byly pak častěji probírány v programech osobnostní a sociální výchovy, než na hodinách biologie.

Od roku 1980 lze nadále pozorovat nárůst, předně co se týká cílů sexuální výchovy. Rostoucí přijímání feministického pohledu vedlo ke zvýšení počtu programů, které povzbuzují žáky, aby zkoumali role žen a mužů ve společnosti. Cílem bylo, aby si studenti uvědomili existenci a rozsah nerovnosti pohlaví. Feministická kritika programů sexuální výchovy poukázala na to, jak tyto programy někdy skutečně postavené na prosazování nerovností genderu. Současně, programy sexuální výchovy začal sledovat takové cíle jako získávání dovedností pro rozhodování, komunikaci, osobní vztahy, rodičovství a strategie řízení. Nicméně, pravdou zůstává, že většině žáků se nadále dostává málo sexuální výchovy ve škole a že to, co se vyučuje je poměrně stručná a úzká výšeč vzdělávání o pubertě a o lidské reprodukci. Je zřejmé, že jen málo žáků tak dostává příležitost k diskusi o sexuálních pocitech a vztazích.

Zásadní zlom však nastal v polovině roku 1980, kdy byl objeven HIV a z AIDS se stal zdravotní problém, a to nejen ve Velké Británii.⁴⁰

3.2 Sexuální výchova v USA

Sexuální výchova ve Spojených státech je předmětem mnoha různých diskusí. Sociální trendy a veřejné zdraví se týká politiky a různé kontroverze vznikají na všech stranách, v různých dobách a různými způsoby, což má v důsledku vliv i na výuku sexuální výchovy. Jedna věc však zůstává konzistentní a tou je veřejná podpora pro sexuální výchovu. Nejnovější průzkumy veřejného mínění ukazují, že 93 procent Američanů podporuje, aby se na středních školách vyučovala sexuální výchov, a 84 procent podporuje takové vyučování i na juniorských high school. Ačkoli americká veřejnost v naprosté většině podporuje výuku sexuální výchovy, stále existuje spousta lidí, kteří jsou proti.

---

⁴⁰ REISS, M. *A brief history of sex education*. Online na: <http://www.open.edu/openlearn/body-mind/health/health-studies/brief-history-sex-education>, dostupné k 4. 11. 2012.

V moderní historii sexuální výchovy odpůrci argumentovali například, že školy by se neměly intenzivně zabývat osobními záležitostmi mladých lidí, neboť ta je vyhrazena rodině a církvi. Argumentovali také tím, že sexuální výchova podporuje příliš brzkou sexuální aktivitu, a že tím školy zasahovali do rodičovských práv a pravomocí, a že tyto třídy nejsou nic víc než "vzděláním k oplzlosti."⁴¹

V osmdesátých letech tyto argumenty začaly ztrácet legitimitu, neboť americká veřejnost opakovaně vyjadřovala svou podporu a zároveň výzkum přesvědčivě vyvrátil myšlenku, že by výuka sexuální výchovy povzbuzovala sexuální aktivitu. Z toho důvodu stále více pozornosti bylo věnováno vysoké míře těhotenství u dospívajících. Ve druhé polovině osmdesátých let prožívala celá země alarmující útok nové epidemie AIDS. S touto epidemie přišly i další výzvy k sexuální výchově, a jak zastánci sexuální výchovy, tak pedagogové se stále důrazněji zasazují o změny v politice i v obsahu a formě sexuální výchovy.

V červnu roku 1989 byl publikován dokument *"Sexuální výchova 2000: Výzva k akci, "*, ve kterém je uvedeno 13 cílů, které by zajistily, že všechny děti dostanou komplexní sexuální výchovu do roku 2000. Úvod k tomuto dokumentu hovoří optimisticky: *"Ukazuje se nový národní konsensus o významu sexuální výchovy... odpovídající úřady Spojených států, Národní akademie věd i Ministerstvo zdravotnictví a sociálních služeb naléhají na provádění komplexní sexuální výchovy pro děti a mládež."*

Zatímco zastánci sexuální výchovy sdíleli svůj optimismus ohledně budoucnosti programu komplexní sexuální výchovy, jeho oponenti se stále více organizovali. Skupiny jako Focus on the Family, či Ženy pro Ameriku, Morální většina anebo fórum Eagle se postavili do čela kampaně za diskreditaci komplexní sexuální výchovy. S vědomím, že doba se mění, tyto skupiny již neargumentovaly pro úplné odstranění sexuality jako předmětu ve škole. Místo toho uznaly význam sexuální výchovy, ale tvrdily, že by měla obsahovat jednoznačný postoj, totiž, že sexuální chování mimo manželství je nepřijatelné. Prosazovaly se také v místních školních radách i v politice vždy se stejným poselstvím: sexuální chování mezi svobodnými mladými lidmi je epidemie, a jedině programy předmanželské sexuální abstinence jsou řešením pro sexuální výchovu ve školách.

41

tamtéž

Jeden z jejich prvních úspěchů na národní úrovni přišel jako součást zákona o rodinném životě (Afla), který byl schválen v roce 1981 a je široce považován za předchůdce dnešních abstinenčních programů. Jeho cíl byl trojí:

- zabránit předmanželskému těhotenství mladistvých prostřednictvím "*cudnosti a sebekázně*",
- pomáhat těhotným dospívajícím matkám,
- starat se o nezletilé těhotné a rodiče.

Afla podpořila rozvoj učebních osnov, jako Teen Help a Sex Respekt, což jsou osnovy často založené na specifickém náboženském přesvědčení a vykreslují předmanželskou sexuální aktivitu jako nemorální a všeobecně škodlivou. Obvykle spoléhají na negativní působení, které naznačuje, že předmanželský sex je nevyhnutelně škodlivý. Dále poskytují zkreslené a nepřesné informace o pohlavně přenosných chorobách, HIV i o metodách prevence, stejně jako podporují stereotypy a předsudky založené na pohlaví, struktuře rodiny a sexuální orientace.

Ve druhé polovině osmdesátých a počátkem devadesátých let zaznamenaly tyto skupiny veliký úspěch na místní úrovni a přesvědčili školní rady v celé zemi, aby přijaly omezující abstinenční předmanželské programy. V roce 1996 však došlo k zásadní změně. Byla schválena tzv. Dočasná pomoc pro potřebné rodiny (TANF), což byl zákon, v jehož důsledku se rodinám s nízkými příjmy dostávala federální pomoc.⁴²

V roce 2000 zareagovali konzervativní zákonodárci tím, že začali realizovat speciální projekty regionálního a národního významu. Jednalo se o programy vzdělávání k sexuální abstinenci (SPRANS-CBAE). Spolu s růstem a rozšiřováním hnutí CBAE, prosazují jeho odpůrci komplexní sexuální výchovu a stále více se zaměřují na snahu omezit množství peněz, které proudí do těchto programů, s tím, že upozorňují na jejich zdánlivě i zjevné nedostatky. Tyto snahy se začaly vyplácet:

---

⁴² History of Sex Education. Online na: <http://www.futureofsexed.org/background.html>, dostupné ke dni 4. 11. 2012.

- Od roku 1996, kdy došlo k výraznému nárůstu financování programů sexuální abstinence, dochází rovněž k posilování snah k provádění komplexní sexuální výchovy. Mnoho škol nadále vyučovalo kvalitní sexuální výchovu, četné organizace vstoupily na podporu tohoto vzdělávání a začaly školit učitele sexuální výchovy, rovněž i některé státy deklarovaly podporu, a to i přes to, že tyto snahy byly výrazně omezeny nedostatkem finančních prostředků.
- V současné době společnost přestává podporovat programy sexuální předmanželské abstinence a prosazuje komplexní sexuální výchovu, a to jak na státní, tak na místní úrovni.⁴³

3.3 Současné přístupy k sexuální výchově ve světě

Podle dostupných informací je jedna z nejhorších situací v Polsku, kde školy sexuální výchově nevěnují dostatečnou pozornost. Podle nevládní vzdělávací organizace Ponton ji často vyučují málo kvalifikované osoby včetně kněží a řádových sester. Místo informování spíš děti a mládež před sexem straší a šíří mýty. Polští rodiče navíc mohou rozhodovat, jestli děti tuto výchovu absolvují. Na Slovensku školáci samostatný předmět sexuální výchovy nemají, této problematice je věnována část učiva biologie, etiky a náboženství. Snaha nevládní společnosti pro plánované rodičovství prosadit do škol novou učebnici a metodu sexuální výchovy neuspěla kvůli odporu katolické církve, která v tom viděla propagaci sexu. Neprošel ani obdobný návrh ministerstva zdravotnictví. Náboženství ovlivňuje úroveň výuky i v Rusku, kde se proti zvláštnímu předmětu staví pravoslavná církev i konzervativní rodiče.

S problémy se výuka o sexualitě potýká i v Rakousku, kde ministryně školství Claudia Schmiedová před časem přednášky o sexualitě zakázala, a to i v náboženské výuce, jelikož byly v rozporu s občanskou státní výchovou. Sexuální osvětu v mnohých školách totiž začala provozovat společnost Human Life International, která radikálně vystupuje proti potratům, homosexuálům či používání kondomů. V USA sexuální výuku zajišťují

---

⁴³

tamtéž

jednotlivé státy, z nich zhruba dvě pětiny ji stanovily jako povinnou. V praxi ale takřka každý americký školák nějakou formu sexuálního vzdělání dostane, většinou ve věku od 12 do 18 let. Ovšem důraz se přitom klade na zdrženlivost a jen část států vyžaduje, aby do výuky byla zahrnuta antikoncepce.⁴⁴

Ve Velké Británii není sexuální výchova povinná, její výuka závisí na ředitelích škol. Výuka o antikoncepci, bezpečném sexu a sexu vůbec do osnov zařazena být nemusí - žáci se dovídají povinně jen o pohlavních orgánech, rozvoji plodu či změnách v dospívání. Německo se sexuální osvětou, a to povinnou, začíná už na základních školách v rámci prvouky. Později je tato problematika zařazena do biologie. Náboženské přesvědčení není důvodem k osvobození od školní sexuální výchovy, jak potvrdil loni i ústavní soud. V Belgii je problematika sexuální výchovy začleněna přímo do hodin biologie.⁴⁵

3.4 K historii sexuologického výzkumu v Československu a v ČR

Přestože bychom mohli nalézt v rozličných etapách historie lidstva četné příklady, které můžeme v hrubých rysech označit jako pohlavní (výjimečně taky jako sexuální) osvětu, první prezentaci jakési ucelené koncepce můžeme nalézt na konci 18. století. V tomto období dochází k postupnému odtabuizování lidské sexuality a tento trend se v určitých periodách i v různých oblastech Evropy více, či méně prosazoval. Jak již bylo uvedeno, prvo počátky pohlavní výchovy můžeme nalézt u filantropistů. Někteří "*extrémisté názornosti*" (např. Salzmann, Oest, Winterfeld aj.) doporučovali pitvat březí zvířata, pozorovat se školními dětmi páření ve volné přírodě, dále pak doporučovali, aby matky rodily v kruhu své rodiny za případné účasti dětí ze sousedství, aby děti a případně i dospělí chodili doma nazí apod. Otevřený až naturalistický přístup se objevil v některých výchovných útulcích v Německu a ve Švýcarsku na přelomu 19. a 20. století, kdy se v podstatě v praxi realizovaly myšlenky velkých pedagogů, jakými byl např. J. J. Rousseau (1712 – 1778), J. H. Pesta-

---

⁴⁴ <http://www.thedailybeast.com/newsweek/2009/10/27/the-sin-of-yielding-to-impure-desire.html>

⁴⁵ Údaje převzaty z článku Sexuální výchova ve školách, jak je tomu ve světě, dostupné na http://www.tyden.cz/rubriky/zdravi/sexualni-vychova-na-skolach-jak-je-to-ve-svete_181066.html, 13. 9. 2009.

lozzi (1746 – 1827), R. Owen (1771 – 1858) a dalších, které z dnešního hlediska jsou až příliš revoluční. Jak uvádí A. Forel (1923, III. díl, 92 – 93) v těchto útlucích bylo běžné, že „...nází koupají se hoši a učitelé pospolu. O pohlavní otázce jedná se tam řádně, přímo, jako o čemsi přirozeném. Především jest důvěrné, přímé obcování mezi hochy a učiteli spolu s nenucenou tělesnou a duševní prací při naprostém zákazu lihových nápojů, nejlepším lékem a preventivním prostředkem proti samohaně, pohlavní předčasné zralosti a ostatním sexuálním perverzitám, pokud nejsou vrozeny.“⁴⁶

V Čechách se otázkou pohlavní výchovy, uvádí Janiš, zabýval B. Bolzano (1781 - 1848). V českém školství se problém pohlavní výchovy prvně objevuje v pedagogickém díle A. Pařízka (1748 – 1821). Jeho zásluhou byl v roce 1790 vydán překlad Praktické knihy ruční (autor Wilbaum), který obsahuje doporučení realizovat pohlavní poučování mládeže, aby se „*ukajováním více škody nepřinášelo, než rozumným vyjevováním*“. Skutečným průlomem do nazírání na existenci lidské sexuality, byla kniha Kraft – Ebinga: Psychopathia sexualis (Sexuální psychopatie). G. A. Lindner do své struktury pedagogických disciplín začleňuje i pedagogiku sexuální, která svým obsahem vychází ze zvláštností výchovy odlišného pohlaví (Cach, Dvořák, 1970, 31). Současně se začínají vydávat publikace o pohlavním chování zvířat, sexuálních zvycích pro Evropu exotických národů, z historie erotiky apod.

Dále autor studie uvádí, že v roce 1824 byl vydán F. Nedělou překlad knihy J. Jaise „*Věc nejdůležitější pro rodiče, školní učitele a dohlídače mládeže i také a zvláště pro duchovní pastýře*“. Samotný obsah knihy, která na mnoha místech odkazuje na dílo Emil (J. J. Rousseau), se věnuje otázce onanie (sebeprznění). V roce 1853 vychází spis S. Kodyma „Zdravověda“, přičemž novost obsahu uvedené knihy spočívá v názoru, že „*onanii lze předcházet fyzickou vyčerpáním mládeže, tzn. rozvíjet tělesnou výchovu atd.*“⁴⁷

Po počáteční euforii nastal do konce století výrazný ústup zájmu o pohlavní otázky. Janiš v této souvislosti zmiňuje, že Viktoriánská pruderie se snažila prostřednictvím „pseudovědeckého“ zastrašování omezit přirozený zájem mládeže o sexualitu. K obsahovým nástro-

---

⁴⁶ tamtéž

⁴⁷ tamtéž

jům patřilo zejména šíření strachu z přenosu pohlavních nemocí, o škodlivosti onanie apod. Na přelomu století opět vzrůstá pozornost o danou oblast, což bylo způsobeno předně vlivem šíření myšlenek především naturalistického hnutí, které se zvláště výrazně prosazovalo v Německu. V dostupném tisku se podle autora studie stále častěji objevují zmínky o potřebě široké pohlavní osvěty. Např. v roce 1904 lze v pedagogickém časopise "Škola našeho venkova číst" příspěvek, z něhož autor studie cituje: "*Naši patnáctiletí hoši jsou poučení, sedmnáctileté a sedmnáctiletí se dokonale vyznají v praxi, devatenáctiletí jsou – otci.*"⁴⁸

Při hledání cest k nápravě byla za jednu z cest vedoucí k nápravě považována sexuální osvěta. Je pozoruhodné, že na zvýšení zájmu výrazně participovaly ženy, zvláště pak v Německu, z řad představitelk feminizačního a emancipačního hnutí. Otevřeně se např. jednalo na sjezdu v Hamburku o tom, aby žáci z důvodů hygienických a estetických cvičili docela nazí.

K otázkám spojených s pohlavním životem Janiš připomíná, že v odborných pedagogických a lékařských časopisech začínají vycházet rozličné rubriky; a dále pak, že vznikají první společnosti, které si za základ předmětné činnosti volí některou z částí sexuálního života. V Berlíně (1913) vzniká například Mezinárodní společnost pro sexuální výzkum (Internationale Gesellschaft für Sexual-forschung), Liga pro sexuální reformu (1920), v Berlíně (1921) se uskutečnil mezinárodní sjezd pro sexuální problémy. V USA rozvíjí činnost Sdružení pro pohlavní hygienu (The American Federation for Sex Hygiene). Objevuje se označení Sexualpädagogik (Pro vyšší třídy středních škol je vydána učebnice - Groebek: Sexualpädagogik). Na přelomu 19. a 20. století se hojně používá pojem sexuální pedagogiky, a to ve smyslu poučení v otázkách pohlavních. A. Forel (1923) vnímá sexuální pedagogiku jako nesporně potřebnou, jejíž garance by přináležela jak škole, tak i rodičům.⁴⁹

Přes všeobecnou shodu, že pohlavní výchova má být uskutečňována v rodinném prostředí, je vytvářen všeobecný tlak na školu, aby právě ona byla hlavním garantem za danou výchovu. Dospívajícím jsou v rámci předmětu přírodopis předkládány základní poznatky o

---

⁴⁸ tamtéž

⁴⁹ tamtéž

biologické funkci rozmnožování, jako například popis pohlavních orgánů, menstruace, oplodnění, těhotenství, porod aj. doplněné o požadavek vypěstování odpovídajících hygienických návyků. Janiš dále podotýká, že tato poloha výchovy byla rozšířena o mravní dimenzi, která kladla důraz na zodpovědný výběr budoucího partnera, pohlavní věrnost a odsouzení všech doprovodných, společensky nežádoucích jevů se sexuální pozadím.

Avšak snahy o přímé prosazení pohlavní výchovy do škol narážely z počátku na odpor jak laické, tak i odborné veřejnosti. V Německu se dožaduje Spolek pro ochranu matek (Der Bund für Mutterschutz) a sjezd německé společnosti pro potírání pohlavních chorob (Mannheim, 1907) na vládě, aby daná tematika byla přenášena na školní mládež. U nás byly obdobné požadavky vysloveny na kongresu Volné myšlenky (Praha, 1907), ale jednalo se pouze o ojedinělý pokus, na rozdíl od okolních zemí, kde se pohlavní osvěta plně rozvíjela. Např. v Itálii bylo v roce 1910 zavedeno do středních škol vyučování o sexuální hygieně. Po první světové válce se tak stalo i v Jugoslávii, Polsku, ve Vídni je osvěta zavedena povinně do všech obecných škol. Jinak tomu není ani v USA aj. U nás k tomu dochází až po vzniku Československa v souvislosti se zaváděním nových osnov (1919) do středních škol. Na pomoc přicházejí rozličné spolky, sdružení a instituce.

Za průlom však lze považovat i fakt, že pojem sexualita se začíná etablovat v pedagogickém světě. Téma pohlavní výchovy se dostalo také na jednání Prvního sjezdu učitelstva československého (1920) i na sjezd sociálnědemokratických žen (1919). V této souvislosti autor studie zmíní jak snahy o změnu názvu z pohlavní výchovy na "výchovu k rodinnému životu", tak i fakt, že počátkem minulého století dochází k postupnému nárůstu ve vydávání populárně naučných spisků. Do popředí se dostává právě rozpracování teoretických otázek a obsahové stránky pohlavní výchovy přičemž se k daným otázkám vyjadřovali představitelé tehdejší pedagogické obce.

Závěrem tohoto historického úvodu je nutno podtrhnout, že teprve ve dvacátých letech 20. století se na lékařské platformě začíná rozvíjet nový vědní obor – sexuologie, stejně tak jako i sexuální psychologie, které významně přispívají k odstraňování mnohaletých tabu kolem lidské sexuality. Zde autor studie zmíní fakt, že celosvětový trend vedl k vytvoření mezinárodního seskupení, tzv. "Liga pro sexuální reformu" (1920) a následně "Světová liga pro sexuální reformu" (1928), jejímž členem se mimo dalších zemí stává i Československo, a že ještě téhož roku je na kongresu v Kodani přijato deseti bodů, z nichž je pro

sexuální výchovu nejdůležitější bod: "Plánovitá a cílevědomá sexuální výchova a osvěta." V duchu této myšlenky je sexuální výchova v období mezi oběma světovými válkami chápána a zároveň i realizována.

3.5 Sexuologický ústav LFUK v Praze a prof. Karel Hynie

S respektem k výše uvedenému, však za skutečného zakladatele sexuologického výzkumu a následně i osvěty, která na tomto výzkumu staví, považujeme prof. Josefa Hynie, který se narodil 5. 8. 1900 a zemřel 23. 3. 1989. Hynie byl MUDr., DrSc. a Univerzitní profesor lékařské sexuologie. Jako absolvent Lékařské fakulty UK, na dermatovenerologické klinice Univerzity Karlovy v Praze se v roce 1934 habilitoval pro obor lékařské sexuologie ("K farmakoterapii mužských sexuálních dysfunkcí"). V roce 1935 působil jako správce bývalého Ústavu pro sexuální patologii. Bezprostředně po skončení 2. světové války a znovuoctvení nacisty zavřených českých vysokých škol byl jmenován řádným profesorem lékařské sexuologie (na základě monografie „Úvod do lékařské sexuologie“, Praha 1940) a přednostou Sexuologického ústavu Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Podařilo se mu navrhnout, realizovat a integrovat lékařskou sexuologii jako nový lékařský obor v československém zdravotnictví. Vedle své vědecké práce Hynie významně přispěl k realizaci sexuální výchovy obyvatelstva. Jeho populárně vědecké knihy dosáhly nákladu přes milion výtisků.⁵⁰

Příznivé klima pro sexuologii bylo v Praze již na začátku století. Internista, později profesor Pelnář přeložil do češtiny Forelovu „Sexuální otázku“ a mnoho let podporoval sexuologický výzkum. Ve dvacátých letech pedagog prof. Záhoř uvedl sexuální výchovu v brožuru nazvané "Výchova k rodičovství." Prof. Trýb z Lékařské fakulty v Brně v roce 1925 publikoval článek „Mužské pohlavní funkce a jejich poruchy“ jako první část své práce o pohlavních nemocech a pohlavních chorobách. Dermatovenerolog Šamberger vedl jako odborný asistent na vysoké škole v Praze přednášky na téma sexuální poruchy. Později,

---

⁵⁰ Tento článek byl uveřejněn v časopise "Sexualwissenschaft und Sexualpolitik" Berlin 1992, s. 91-117. Plné znění článku je online na http://www2.hu-berlin.de/sexology/CZ/hynie_cz.htm, přeložila: Dagmara Fodorová, dostupné k 4. 11. 2012.

jako profesor dermatovenerologie a nástupce profesora Janovského, dosáhl, že byl kolega Pečírka, po výcviku v Hirschfeldově ústavu, v roce 1921 jmenován profesorem sexuální patologie. O rok později prof. Pečírka zemřel a další zásadní moment nastal teprve v roce 1928, kdy prof. Šamberger – informoval Hynieho o možnosti studijní cesty do Berlína s cílem poznat aktuální stav německé sexuologie. Ten již na podzim 1929 odjel do Hirschfeldova ústavu pro sexuologii v Berlíně, kde nakonec uskutečnil dva studijní pobyty v "Institutu sexuologie - nadaci Magnuse Hirschfelda " a tři měsíce tam studoval sexuologii.⁵¹

Pravidelné přednášky a diskuse v této posluchárně patřily mezi základní činnosti ústavu. Zabývaly se problémy mladých lidí, poruchami sexuality, antikoncepcí, sexuální etnologií a mnohým dalším. V ústavu byli jak ambulantní, tak i hospitalizovaní pacienti. Hirschfeld⁵² se tenkrát snažil prosazovat zásady, které jsou nyní téměř všeobecně přijímané: prosazoval, aby bylo trestané pouze společensky nebezpečné jednání. V ústavu se nacházela také redakce časopisu "Die Aufklärung" (Osvěta). Hirschfeld tehdy napsal své velké dílo "Studie pohlaví". Po studijních pobytech v Berlíně začal Hynie v Praze opět pracovat v klinické sexuologii na dermatovenerologické klinice prof. Šambergera, kde byla otevřena ambulance pro sexuální poruchy.

V roce 1932 se Hynie na pozvání Světové ligy pro sexuální reformu účastnil kongresu, který se konal v září tohoto roku. Kongres představil cíle sexuální reformy a hlavní problémy, které měly být projednány a sice:

1. Politická, ekonomická a sexuální rovnost žen

---

⁵¹ „Paní, která uklízela a dělala pořádek, byla paní Ebel. Paní Ebel zároveň ztělesňovala šťastně vyřešený případ institutu. Jako bývalý muž, transsexuál (dle Hirschfeldovy terminologie transvestita), podstoupil kastraci, nyní se cítí v ženské roli velmi dobře a je spokojená. Na přednáškách pořádaných ústavem v posluchárně Humboldtovy lidové univerzity se paní Ebel ráda předváděla a barevně líčila svou šťastnou existenci.“ – prof. Hynie.

⁵² Hirschfeld věnoval celý život všechnu svou energii na obranu homosexuálů, a to zejména prostřednictvím Světové ligy pro sexuální reformu (WLSR, World League for Sexual Reform). Liga pořádala každé dva roky kongresy s různou programovou náplní, a témata homosexuality a prevence nechtěného těhotenství nikdy nechyběla. V roce 1926 odezněly v Berlíně (na kongrese Hirschfeldova soupeře Molla) zejména přednášky školy Vladimira Bechtěreva o studiích mužských sexuálních reflexů. V Kodani v roce 1928 byla hlavním tématem antikoncepce. V roce 1930 ve Vídni referoval prof. Haberland z Innsbrucku o svých experimentech s hormonem žlutého tělíska vaječníků k zabránění oplodnění. V roce 1932 v Brně Norman Haire informoval o zavedení stříbrné spirály do dělohy jako o antikoncepčním prostředku.

2. Eliminace zásahů církve a státu do manželství, především u rozvodů
3. Antikoncepce ve smyslu plánovaného rodičovství
4. Zdravotní péče se zřetelem na potomstvo (eugenika)
5. Ochrana svobodných matek a nemanželských dětí
6. Správné a spravedlivé posuzování sexuálních vztahů, zejména u homosexuálních mužů a žen
7. Reforma trestů u sexuálních činů v tom smyslu, že bude stíhán pouze skutečný zásah do sexuální svobody jiných lidí, ne to, co se odehraje mezi s dospělými osobami po vzájemné dohodě
8. Stanovisko k sexuálním deviacím jako patologickému jevu
9. Prevence prostituce a pohlavních nemocí
10. Systematická sexuální výchova a poučení o sexuálním životě

Během období války byla veškeré vědecká práce zastavena a Hynie měl čas na psaní knih. Tak vznikl i "Úvod do lékařské sexuologie". Kniha se skládá ze tří částí. První se zabývá vývojem pohlavních orgánů a mužským a ženským somatickým a psychosexuálním vývojem za normálních a patologických podmínek. Druhá část se zabývá podrobnou analýzou normálních a patologických sexuálních funkcí od probuzení zájmu, přes sblížení, kopulaci až k orgasmu a oplodnění. Třetí část se zabývá specifickými problémy různých věkových kategorií, poruchami a jejich prevencí (zejména sexuální výchovou a poradenstvím), i účastí sexuologa jako odborníka při občanských a trestních soudních řízeních.

V knize je zdůrazněno, řečeno slovy prof. Hynie, „že v přírodě není reprodukce primárním cílem sexuality. Reprodukce je také možná bez sexuality. Sexualita však umožňuje výběr partnera vhodného k reprodukci a k přípravě podmínek pro potomstvo. U lidí umožňuje pěstování mužských a ženských životních hodnot i výběr vhodného partnera. Při sblížení a námluvách partneri instinktivně předvádějí své nejlepší kvality. Ukazují schopnost přípravy optimálního prostředí pro budoucí potomky, ale i estetické a etických postoje a inteligenci. Tak se sexualita stává důležitým faktorem v kulturním vývoji člověka, jeho fyzické kondice a vitality“.⁵³

Bezprostředně po druhé světové válce byl Hynie na základě této knihy jmenován profesorem lékařské sexuologie na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy a současně byl jmenován vedoucím nezávislého Ústavu pro sexuální patologii. Do této doby také spadá změna názvu ústavu z "Ústavu pro sexuální patologii" na "Sexuologický ústav", protože slovo „patologie“ je u nás obecně užíváno pro patologickou anatomii, tedy pro práci s mrtvolami. Sexuologický ústav se zabývá nejen funkčními sexuálními poruchami a odchylkami, ale také vývojovými vadami a mužskou sterilitou. Sterilita žen byla tradičně léčená gynekology, kteří někdy léčili i sexuální poruchy u žen. Do uvedených výzkumů jsou zapojeni specialisté na endokrinologii, genetiku, imunologii, kardiologii, cévní chirurgii, biochemii, histopatologii, histochemii, urologii, psychiatrii atd. Poslání ústavu není omezeno pouze na vědecké a léčebné aktivity a odbornou přípravu mediků a lékařů; pečuje o zdravý sociální vývoj obyvatelstva a šíří znalosti o zdravých principech sexuálního života mezi mladými lidmi. Nejde jen o vedení k harmonickému soužití, nýbrž i o vzdělávání v manželství a rodinném životě.

Sexuologický ústav v Praze je možno považovat za první univerzitní institut v Evropě, či dokonce ve světě. Sexuologický ústav se postupně stal známý i v zahraničí a symposium „Sexuologicum Pragense“ v roce 1968, kterého se zúčastnilo 300 odborníků z 19 zemí, bylo označováno za začátek světových sexuologických kongresů (Paříž, Montreal, atd.).⁵⁴

3.6 Česká sexuologie od druhé poloviny 20. století do roku 2012

Ve druhé polovině se o rozvoj československé sexuologie zasadila celá řada vynikajících lékařů – sexuologů. Za všechny uvedu především tři osobnosti, Jaroslava Zvěřinu, Radima Uzla a Jaroslavu Pondělíčkovou-Mašlovou.

---

⁵⁴ Příspěvek napsal Josef Hynie ke konci svého života. Byla to jeho poslední práce, které zveřejnění se sám nedožil. Dotazy, žádosti o doplnění nebo opravy nebyly možné. Proto se text vydal prakticky beze změny, ačkoli některé místa zůstávají nejasná. Redakční úprava byla provedena Sabrinou Hausdörferovou. Autorova krátká biografie v příloze pochází od Hynieho nástupce, Jan Rabocha, který po prof. Hynie nastoupil v roce 1972 do vedení ústavu. Prof. Raboch, který byl v roce 1979 zvolen prezidentem International Academy for Sex Research (IASR) a zorganizoval v Praze vědecké setkání této organizace.

Jaroslava Zvěřina

Narodil se 18. 12. 1942 v Třebíči, kde absolvoval základní a jedenáctiletou střední školu. V letech 1959–1965 studoval na Lékařské fakultě UK v Hradci Králové. Poté pracoval v letech 1965 až 1969 v Psychiatrické léčebně Havlíčkův Brod, poté 8 let jako ambulantní psychiatr v Táboře. V roce 1977 nastoupil do Sexuologického ústavu 1. lékařské fakulty UK a VFN v Praze. V roce 1989 se habilitoval v oboru sexuologie. V témže roce převzal vedení ústavu od profesora Jana Rabocha a stal se tím po něm a po profesoru Hyniem třetím v řadě významných českých sexuologů. Přednostou Sexuologického ústavu byl až do roku 2012, nadále Subkatedry sexuologie IPVZ a od roku 1990 je i předsedou Sexuologické společnosti ČLS JEP.

Z jeho díla je třeba zmínit alespoň jeho *Lékařskou sexuologii* a *Sexuologii (nejen) pro lékaře*. V roce 1990 se podílel na založení Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu (SPRSV). Je známo, že Jaroslav Zvěřina byl v roce 1992 zvolen do Federálního shromáždění ČSFR a v letech 1996–2004 byl poslancem Poslanecké sněmovny ČR, a v roce 1998 dokonce místopředsedou dolní komory Parlamentu. Vrcholem jeho politické kariéry bylo zvolení poslancem Evropského parlamentu. Europoslancem byl v letech 2004–2009.

Docent Zvěřina je v oboru nejvyšší odbornou autoritou, která vychovala už několik generací českých a slovenských sexuologů. Jako šéf ústavu i odborné společnosti se zasloužil o to, aby si česká sexuologie zachovala a dále posílila důstojné místo mezi předními světovými sexuologickými institucemi.⁵⁵

Jaroslava Pondělíčková-Mašlová

Známa česká sexuoložka MUDr. Jaroslava Pondělíčková-Mašlová nastoupila do Sexuologického ústavu tehdejší Fakulty všeobecného lékařství v Praze 2 již v roce 1961. Patří k zakladatelské generaci české sexuologické školy, kterou vybudoval profesor Josef Hynie. MUDr. Pondělíčková-Mašlová je naší přední propagátorkou otevřené sexuální výchovy.

---

⁵⁵ WEISS, P. JUBILEUM DOC. MUDR. JAROSLAVA ZVĚŘINY, CSC. Česká a slovenská psychiatrie, číslo 6, prosinec 2012. Online na: <http://www.cspychiatr.cz/detail.php?stat=836>, ke dni 25. 1. 2013.

Sama a ve spolupráci s jinými autory vydala celou nepřebornou řadu sexuálně výchovných a popularizačních titulů. Z poslední doby uvedu alespoň *Pohlavní život, O sexualitě a partnerských vztazích*, kterou napsala spolu s prof. Janem Rabochem, nebo *Sexuální zrání mladého muže* (spoluautor Ivo Pondělíčkem).⁵⁶

Radim Uzel

Dalším významným představitelem československé sexuologie je bezesporu Radim Uzel. Po maturitě studoval na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně a absolvoval v roce 1963. Pracoval na gynekologicko-porodnickém oddělení OÚNZ v Ústí nad Orlicí, v roce 1967, po atestaci z ženského lékařství, byl přijat na II. ženskou kliniku v Brně jako vědecký pracovník, v roce 1969 začal pracovat jako lázeňský lékař ve Františkových Lázních, roku 1973 dokončil druhou, nadstavbovou atestaci z ženského lékařství. Studoval v Sexuologickém ústavu v Praze a následně byl přijat na místo krajského ordináře v Ostravě, zde zůstal až do roku 1989. Po revoluci pracoval v pražském Ústavu pro péči o matku a dítě a v roce 1993 se stal ředitelem Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu (SPRSV), která je členem International Planned Parenthood Federation (IPPF).

V současnosti je lékařem sexuologem a členem výboru Sexuologické společnosti České lékařské společnosti J.E.Purkyně a řady zahraničních odborných společností, jako jsou například European Association of Contraception (EAC) a International Society of Abortion Doctors (ISAD). Zároveň je ředitelem Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu. Dále působí jako externí učitel II. lékařské fakulty Univerzity Karlovy.⁵⁷

Mezi jeho nejznámější práce patří *Mýty a pověry v sexu*, *Sex – odhalené tabu*, *Jak neotěhotnět*, *Umění milovat*, *Antikoncepční kuchařka*, *Sexuální zvěřinec*, *Sex, církve a politika* (s Jaroslavem Zvěřinou a Karlem Koubkem. Kromě těchto knih napsal mnohé další, je třeba zmínit i desítky odborných článků.

---

⁵⁶ ZVĚŘINA, J. *Významné životní jubileum MUDr. Jaroslavy Pondělíčkové-Mašlové*. Online na: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2007_6_316.pdf, ke dni 25. 1. 2013.

⁵⁷ Radim Uzel, *Životopis*. Online na: <http://zivotopis.osobnosti.cz/radim-uzel.php>, 25. 1. 2013.

4 CÍLE A METODY SEXUÁLNÍ VÝCHOVY

Cíle sexuální výchovy

Hlavním cílem sexuální výchovy je příprava dětí a mládeže na partnerský, manželský a rodičovský život v nejširším slova smyslu. Zde pak lze sledovat cíle buď obecné, nebo dílčí. Za obecný cíl sexuální výchovy se považuje kvalitní a zdravý život v partnerství, manželství a rodičovství, přičemž je v něm obsažena harmonie sociální, etická, psychická a biologická. Vedle toho dílčí cíle sexuální výchovy „jsou dány věkovými kategoriemi dětí a mládeže podle následujících základních rovin: „*rovina kognitivní a informativní, rovina postoje a emocionální, a rovina dovedností, návyků a chování*“.⁵⁸ Vymezení cílů školní výchovy, se konkrétně promítá do vyučovacího obsahu.

Obsah sexuální výchovy

Obsahem sexuální výchovy jsou vědomosti, postoje, dovednosti, návyky a chování, které má žák během sexuální výchovy získat. Obsah sexuální výchovy je, jak konstatuje Rydlo, realizován sexuální výchovou ve výchovných institucích v rámci obecného výchovně vzdělávacího procesu (ve výchovné činnosti každého učitele); dále pak v rámci samostatného výchovně vzdělávacího předmětu nebo v předmětech, které byly sexuální výchovou konkrétně pověřeny ve vyučovacím procesu nebo ve výchově mimo vyučování; v rámci výchovy v rodině; a konečně v rámci výchovy dětských zájmových organizací. V odkazu na Täubnera (1996, 17) Rydlo zdůvodňuje zavádění zvláštních metod pro sexuální výchovu následovně: „*Kromě běžných metod a forem výuky vyžaduje sexuální výchova ještě metody a formy, které respektují právě specifiku sexuální výchovy, jež se projevuje v intimnosti, vnitřní angažovanosti, v aktuálnosti i projekci do budoucna. Jde především o metody, které významně aktivizují spolupráci chovance a současně dokáží respektovat jeho zvláštnosti nejen dispoziční, ale i postoje a názorové. Vybrané aktivizační metody, které*

---

⁵⁸ RYDLO, J. *Cíle, obsah a metody sexuální výchovy*. Moravský regionální kongres SPRSV 2004.

Online na: <http://www.planovanirodiny.cz/clanky/cil-obsah-metody>, ke dni 16. 12. 2012.

jsou správně pedagogicky použité, dokáží respektovat uvedené požadavky.“⁵⁹ Za tímto účelem Rydlo uvádí přehled aktivizačních metod sexuální výchovy, přičemž zmiňuje metody dialogické, metody problémové, metody inscenační a konečně uplatnění hry v sexuální výchově.

4.1 Základní terminologie sexuální výchovy

Nedílnou součástí sexuální výchovy je osvojení základní terminologie týkající se jak sexu a sexuality, tak i popisu lidského těla, zvláště pak intimních částí, o kterých děti běžně mluví buď za použití zdvořilých a eufemizmů, anebo naopak používají vulgarismy. K tomuto tématu se vyjadřuje například Neklapilová v Metodickém pokynu MŠMT k výuce sexuální výchovy na základních školách, kde se doporučuje, „*aby se škola zaměřila především na ta témata, která jsou při sexuální výchově žáků důležitá... v této souvislosti doporučujeme, aby škola specificky pracovala s informacemi, které žákovi předkládá, především s ohledem na individuální schopnosti žáků, což v oblasti sexuální výchovy znamená podávat žákům informace odpovídajícím způsobem a dbát přitom na správnou terminologii, která nahradí slangové výrazy a vulgarismy*“.⁶⁰

4.2 Rozdíly v dospívání chlapců a dívek

V období dospíváním dochází jak u chlapců, tak u dívek k radikálním změnám, neboť mění se nejen tělo a osobnost, ale také začínají pohlavně dozrávat. Dospívání začíná u dívek mezi 11. a 13. rokem a u chlapců mezi 13. a 15. rokem. Mladý člověk v tomto období svého života roste rychleji, než v minulých letech, mění se po fyzické i psychické stránce. Rozdíly v dospívání obou pohlaví jsou markantní. Prvním je nástup puberty, která u dívek začíná již 11. rokem, kdežto u chlapců je tento nástup opožděn. Na biologické úrovni pro-

---

⁵⁹ RYDLO, J. *Cíle, obsah a metody sexuální výchovy*. Moravský regionální kongres SPRSV 2004. Online na: <http://www.planovanirodiny.cz/clanky/cil-obsah-metody>, ke dni 16. 12. 2012.

⁶⁰ NEKLAPILOVÁ, V. *Metodický pokyn MŠMT k výuce sexuální výchovy na základních školách*. Online na: www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2009110902, ke dni 16. 12. 2012.

bíhá pohlavní dozrávání provokované hormonálními změnami. Rozvíjejí se druhotné pohlavní znaky a tělo postupně získává proporce dospělého člověka.

U dívek se s nástupem puberty začíná na spodní části břicha vyskytovat stydké ochlupení a začínají růst prsa. Dívkám rostou vaječníky a mezi 12. až 15. rokem se dostaví první menstruace. To znamená, že dívka může mít dítě. Současně se roztahuje děložní sliznice, která se naplňuje krví, děloha je připravena k přijetí oplodněného vajíčka. Během puberty se dívkám tvaruje a zaobluje postava, mění obličej a přibývají na váze.

U chlapců se během puberty zvětšují pohlavní žlázy, v nichž se tvoří spermie. Na dolní části břicha se tvoří ochlupení a prodlužuje se penis, často dochází k samovolné erekci, kterou může provázet noční poluce. Zároveň se mění pokožka na obličeji, začínají růst vousy, tvoří se akné a chlapci začínají mutovat.⁶¹

Jak uvádí například Čakiová „*Hormonální změny ovlivňují rovněž psychiku pubescenta, a to hlavně ve směru zvýšené emoční labilitu a zvýšené úzkosti. K tomu dále přistupuje pocit ztráty jistoty (změny obecně navozují znejistění), tlak okolí a další faktory. Všechno dohromady představuje pro dospívajícího velkou zátěž, z níž plyne typická rozkolísanost prožívání a projevu pubescenta. Ten bývá ve vztahu k dospělým uzavřenější, ve svém chování impulzivní, nepředvídatelný a silně vztahovačný.*“⁶²

Vývojem prochází i uvažování dospívajícího, jelikož postupně zvládá přemýšlení v abstraktní rovině a může hypoteticky pracovat s událostmi, které ještě nenastaly. Tím se rozvíjí fantazie a tvůrčí přístup ke světu. Zároveň to dospívajícího utvrzuje o jeho jedinečnosti a nepochopení druhými.

V oblasti citové a sociální se jak dívky, tak chlapci silněji orientují na vlastní věkovou skupinu a navazují pevnější přátelství, než doposud. Zároveň si vytvářejí první partnerské vztahy a může přijít i první sexuální zkušenost.

---

⁶¹ ČAKIOVÁ, J. *O dospívání*. Online na: <http://www.nicm.cz/o-cm-je-to-dospivani>, ke dni 16. 12. 2012.

⁶² tamtéž

4.3 Sexuální výchova dětí základní školy v ČR

Sexuální výchova je v základních školách realizována zejména prostřednictvím vzdělávacích oblastí Člověk a jeho svět na 1. stupni ZŠ a Člověk a zdraví na 2. stupni ZŠ, tyto vzdělávací oblasti jsou dále tematicky propojeny se vzdělávacími oblastmi Člověk a společnost, Člověk a příroda, s průřezovými tématy Osobnostní a sociální výchova, Mediální výchova a tematicky zasahuje také do dalších vzdělávacích oblastí a průřezových témat. Obsah učiva související se sexuální výchovou vyjmutý z výše uvedených vzdělávacích oblastí a průřezových témat škola konkretizuje do jednotlivých ročníků základní školy, přičemž vychází z platných RVP. Autoři „*Doporučení k výuce sexuální výchovy*“ dále doporučují, aby škola v ŠVP a MPP zohledňovala např.:

- regionální specifika (doporučujeme zohlednit aktuální situaci v jednotlivých regionech a v návaznosti na související strategické dokumenty – např. koncepce krajů, měst a obcí dle potřeby posílit některou tematickou oblast sexuální výchovy apod.),
- etnická, národnostní a náboženská specifika (doporučujeme brát v úvahu etnické a národnostní odlišnosti, respektovat náboženská specifika a jejich vliv na odlišné názory na sexualitu, tato problematika je řešena v uvedených RVP v rámci průřezového tématu Multikulturní výchova),
- nárůst různých forem rizikového chování žáků (při plánování preventivní složky sexuální výchovy doporučujeme spolupracovat se školním metodikem prevence a zohlednit aktuální problémy, které se případně ve škole a okolí vyskytují).

Významným aspektem sexuální výchovy je osobnost vyučujícího pedagoga. Z materiálu MŠTV „*Doporučení k výuce sexuální výchovy*“ vyplývají kladené na učitele sexuální výchovy požadavky, aby:

- byl dostatečně odborně vybavený, kvalifikovaný zejména v oblasti didaktiky sexuální výchovy, v rámci DVPP se účastnil seminářů, na kterých se naučí efektivní techniky práce s citlivými tématy,
- průběžně se vzdělával v tématech sexuální výchovy, doplňoval si aktuální informace k dané problematice,

- byl zvláště pozitivně smýšlející, empatický, kreativní, schopný vést konstruktivní dialog a diskuzi, kolegiální, respektovaný a uznávaný,
- byl si vědom svých povinností v souvislosti s dohledem nad žáky a svých povinností zejména v případě získání podezření na spáchání sexuálně motivovaného trestného činu, mravního ohrožení mládeže apod.,
- znal příslušnou legislativu související s jednotlivými tématy sexuální výchovy jako je např. pohlavní styk, prostituce a kuplířství, obchodování s lidmi, pohlavní nemoci, pornografie, rodičovství, manželství, registrované partnerství, diskriminace na základě pohlaví apod.,
- spolupracoval s vedením školy, výchovným poradcem, školním metodikem prevence, školním speciálním pedagogem či školním psychologem a s celým pedagogickým sborem, při tvorbě koncepce sexuální výchovy ve škole,
- uměl spolupracovat s rodičovskou veřejností, uměl vysvětlit potřebu a opodstatněnost sexuální výchovy, uměl poradit, případně doporučit odborníka, pracovat s rodinou zejména v případech řešení etnických, národnostních, sociálních či náboženských specifik,
- byl si vědom etických hranic osobní výpovědi,
- byl otevřený k více možným náhledům na sexualitu a respektoval individuální zvláštnosti žáka popř. rodiny, ze které žák pochází.⁶³

Výše uvedené principy je možno považovat za koncepční materiál, který spolu s dalším materiálem MŠTV⁶⁴ „*Výchova ke zdraví*“ tvoří jeden logický celek, který lze

---

⁶³ Doporučení k výuce sexuální výchovy. Online na: www.msmt.cz, ke dni 16. 12. 2012.

⁶⁴ V úvodu hodiny nebo kurzu vytvoříme pozitivní atmosféru, když si s žáky zahrajeme **motivační hru**. Jedna z osvědčených her se jmenuje **Kompot**. Učitel před zahájením hry žáky vyzve, aby si každý z nich promyslel nějaký výrok, o kterém si myslí, že se ostatních týká např. tím, že se vztahuje k dospívání. Hra spočívá v tom, že si účastníci sedící na židlích v kruhu, vymění místa, pokud je osloví výrok toho, kdo židli nemá, stojí uprostřed kruhu a snaží se uvolněné místo získat. Mezi nejčastěji se opakující výroky patří např.: - Vymění si místa všichni ti, kteří se už někdy zamilovali - Vymění si místa všichni ti, kteří se už někdy líbali - Vymění si místa všechny ty, které už měly menstruaci - Vymění si místa ti, kteří už někdy onanovali - Vymění si místa ti, kteří někdy kouřili cigaretu - Vymění si místa ti, kteří už někdy viděli porno

na základních školách aplikovat a dále na něm budovat vlastní program sexuální výchovy. Zároveň je třeba dodat, že sexuální výchova doposud není povinným předmětem, a že se kolem toho, zda má, či nemá být povinným předmětem, vedou vášnivé diskuze. Do těchto pak vstupují jak církve, tak ale především občanská sdružení, z nichž nejaktivnější je VORP - Výboru na obranu práv rodičů. Dalšími významnými aktéry jsou různá křesťanská společenství, popřípadě sdružení rodičů. Jeden z hlavních argumentů odpůrců sexuální výchovy vyjádřil výstižně Doc. ThDr. MUDr. Jaroslav Max Kašparů: *"Ono se tomu sice říká sexuální výchova, ale podle mě to je sexuální trénink"*.⁶⁵

4.4 Sexuální výchova dětí základní školy na Slovensku

Na Slovensku školáci samostatný předmět sexuální výchovy nemají, avšak situace ve srovnání s Českou republikou je přece jen odlišná, neboť zatímco v ČR propagátorem sexuální výchovy je stát, pak na Slovensku snaha nevládní společnosti pro plánované rodičovství prosadit do škol novou učebnici a metodiku sexuální výchovy neuspěla kvůli odporu katolické církve, která v tom viděla propagaci sexu. Neprošel ani obdobný návrh ministerstva zdravotnictví.⁶⁶ Z toho důvodu se této problematice věnuje část učiva biologie, etiky a náboženství. Argumenty zastánců potřebnosti sexuální výchovy lze vyhledat například na stránkách rodicovstvo.sk, kde jsou k dispozici rovněž i studie, výukové materiály a metodické pomůcky pro realizaci výuky sexuální výchovy.

(na internetu, v časopise, na DVD...) - Vymění si místa ti, kteří si myslí, že „poprvé“ určitě použijí kondom - Vymění si místa ti, kteří někdy pili alkohol (pivo, víno, destiláty) - Vymění si místa ti, kteří se opili - Vymění si místa ti, kteří dostali nabídku zakouřit si marihuanu - Vymění si místa ti, kteří odmítli „špeka“ (nabízenou marihuanovou cigaretu) - Vymění si místa ti, kterým roste ochlupení - Vymění si místa všichni ti, kteří se v posledních 14 dnech pohádali s rodiči - Vymění si místa ti, kteří udělali něco, co je ještě dnes mrzí - Vymění si místa ti, kteří mluví sprostě - Vymění si místa ti, kteří si myslí, že sex bude hrát v jejich životě v budoucnu velkou roli atd. *Výchova ke zdraví*. Praha: MŠTV 2009, str. 58. Online na <http://www.zkola.cz/zkedu/pedagogictipracovnici/kabinetprotelesnouvychovuavychovukezdravi/metodickematerialyvyukoveprogramy/31433.aspx>, ke dni 16. 12. 2012.

⁶⁵ <http://www.vorp.cz/clanek/dopis-redakci-katolickeho-tydeniku/>, ke dni 16. 12. 2012.

⁶⁶ Sexuální výchova na školách. Jak je to ve světě? Online na: http://www.tyden.cz/rubriky/zdravi/vztahy/sexualni-vychova-na-skolach-jak-je-to-ve-svete_181066.html, ke dni 16. 12. 2012.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 EMPIRICKÁ SONDA

5.1 Metodologie výzkumu

V praktické části jsem uskutečnila empirickou sondu, která měla ukázat, **jakým způsobem se k sexuální výchově ve školách přistupuje a zda se jedná o způsob ustálený.** Toto byly dva hlavní cíle, které jsem sledovala. Vedlejším cílem bylo zjistit názor učitelů, **zda je třeba začít se sexuální výchovou na školách již u dětí mladšího školního věku.** Názory a postoje učitelů k problematice sexuální výchovy byly získány prostřednictvím rozhovoru na kladené otázky.⁶⁷ O případovou studii jsem se nepokoušela, neboť, jak literatura uvádí „v případové studii jde o detailní studium několika případů vybraných ze zkoumané oblasti s cílem zachytit složitost případu, popsat vztahy v jejich celistvosti a vřadit do širších souvislostí“⁶⁸, což by předpokládalo, mimo jiné i potřebu terénního výzkumu přímo ve školách a při výuce, a následné zkoumání případu na daném místě. Podobnou definici uvádí Stake, který definuje případovou studii jako „úsilí o porozumění určitého sociálního objektu v jeho jedinečnosti a komplexitě“.⁶⁹ Sociální objekt je pro něho ohraničeným systémem, představuje systém s určitými sociálními hranicemi.⁷⁰ Toto vymezení by ovšem zdaleka překračovalo možnosti i prostředky, které jsem mohla do výzkumu zapojit. Je zřejmé, že takto početně omezený vzorek nemá a nemůže mít stejnou výpovědní hodnotu, jako mají profesionálně provedené výzkumy, přesto si myslím, že pro ilustraci může zcela vyhovovat, a jelikož nehodlám provádět obecné závěry, může vhodným způsobem vyvážit jinak spíše teoretický charakter práce. Z toho všeho tedy plyne, že cílem provedené sondy je ilustrovat, jakým způsobem reagují učitelé na potřebu vyučovat sexuální výchovu a, ale to není přímo formulováno v otázkách, na které odpovídali, zda se seznámili s materiály, které za tímto účelem vypracovalo MŠTV. Odpovědi na otázky jsem se pokusila kvalitativně zpracovat, plné znění odpovědí výzkumné sondy se nachází v Příloze I.

---

⁶⁷ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*, Praha: Portál 2005, s. 328.

⁶⁸ Tamtéž, s. 105.

⁶⁹ Tamtéž, s. 105.

⁷⁰ Tamtéž, s. 105.

5.2 Cíl, metoda, výběr vzorku, otázky a způsob zpracování

Pro praktickou část této práce jsem se rozhodla pro to, že mi nešlo jen o to popsat sexuální výchovu z hlediska teoretického a historického, ukázat na její vývoj v několika zemích a představit její největší postavy, alespoň co se týká České republiky, ale zajímalo mě hlavně, jakým způsobem se k sexuální výchově ve školách přistupuje, zda se jedná o, určitým způsobem ustálený usus, anebo se sexuální výchova realizuje podle osvědčeného pravidla „každý pes, jiná ves“. Jelikož sama nemám zkušenosti z praxe ve školství, rozhodla jsem se vypracovat soubor otevřených otázek a obrátit se s prosbou o pomoc na učitele v praxi.

Následně začalo moje hledání respondentů. Mé první kroky vedly k tomu, že jsem sepsala žádost, ve které jsem popsala, čeho se můj výzkum týká, a emailem jsem se obrátila na různé školy z různých míst České republiky, aby mi napsali na mail či zavolali, pokud by měli zájem se na tomto průzkumu podílet. Zarazilo mě, že na většinu mých mailů jsem nedostala ani kladnou, ani zápornou odpověď. O to větší díky patří těm šesti, kteří napsali odpověď a poslali mi ji zpět vyplněnou. Někdy to byly odpovědi pouze heslovité, avšak i za ně jsem vděčná.

5.3 Otázky k otevřenému rozhovoru výzkumné sondy

S ohledem na zvolenou metodu byly otázky formulovány jako otázky otevřené, s tím, aby respondentům dávaly prostor k úvahám a k následným odpovědím. První dvě otázky se týkaly obsahového rámce sexuální výchovy na I. a II. stupni ZŠ? Třetí otázka se svým smyslem, nikoli však zněním, zabývala personálním obsazením předmětu sexuální výchovy. V otázce čtvrté byla předmětem sondy míra otevřenosti učitelů myšlenky vzájemné komunikace s rodiči a utváření zpětných vazeb. A konečně v otázce poslední byl položen důraz na ochotu naslouchat kritickým hlasům, ať již církví, anebo občanských sdružení, či organizací.

5.4 Analýza

1. V odpovědích na první otázku se respondenti shodli na tom, že na hodinách sexuální výchovy na 1. stupni ZŠ pokročit k poznání sledu událostí v pubertě, stejně jako na tom, že obsahový rámec vzdělávání v sexuální výchově by měl vycházet z toho, že cílem je, aby děti pochopily, jak vzniká život, jaká jsou jednotlivá stádia prenatálního vývoje. Shodu jsem zaznamenala v zaměření se na obrazovou stránku partnerského života s příklady z přírody a na poukazování na vzory chování v partnerském životě. Dvakrát v odpovědi na tuto otázku zazněl odkaz na materiály ministerstva školství a jednou byla odpověď formulovaná jako striktní odmítnutí potřeby sexuální výchovy na 1. Stupni ZŠ.

Plné znění otázky bylo „*co by, podle Vašeho názoru mělo tvořit obsahový rámec sexuální výchovy na I. stupni ZŠ?*“.

Kromě uvedených podstatných závěrů, zazněly také názory, že by se děti měly naučit rozpoznávat normální chování od nenormálního, a že v oblasti hygieny by se děti, a zvláště dívky, měly seznámit se změnami, kterými v důsledku dospívání procházejí. K tomu by mělo, podle jednoho respondenta, napomoci, že na hodinách sexuální výchovy budou zvlášť chlapci a děvčata, a dívky by se určitě měly dozvědět základní informace o funkci pohlavních orgánů, o zneužívání pohlavním, stejně jako o nebezpečích, které pohlavní styk může u nezletilého způsobit. Zásadním zjištěním však bylo, že respondenti jsou obeznámeni se základním rámcem pro výuku sexuální výchovy stanoveným ministerstvem školství a tělesné výchovy, tak je obsažen jak ve školních vzdělávacích plánech a v učebnicích. V důsledku toho panuje na prvním stupni shoda v obsahu i formě výuky sexuální výchovy. Něco jiného jsou ovšem osobní názory, na ty jsem se ostatně respondentů ptala.

2. V odpovědi na druhou otázku celkem podle očekávání zazněly požadavky zaměřit se spíše na bezpečnost sexu, formy antikoncepce, možnosti porady se odborným lékařem, okrajově možno zmínit také homosexualitu jako rovnoprávný projev vlastní sexuální orientace. Druhou zdůrazňovanou polohou byla oblast vztahová a opakovaně zazněl názor, že žáky je třeba vést k sebeúctě a zároveň k respektu k druhému, nebylo zapomínáno na výchovu k toleranci, o výchově k respektu.

Respondenti odpovídali na otázku ve znění „*co by, podle Vašeho názoru mělo tvořit obsahový rámec sexuální výchovy na II. stupni ZŠ?*“

Kromě uvedeného stručného shrnutí respondenti vyjadřovali jak jistotu v tom, že žáci jsou již plně informováni a proto vzhledem k větší citlivosti související se stupněm dospívání, kterým v tomto věku procházejí, je třeba směřovat sexuální výchovu více do oblasti vztahů a méně k popisům technik. Jistě pozoruhodný názor, že by se žáci měli seznámit rovněž s problematikou sexuálního chování s ohledem na zákony ČR, a že by se měli rovněž seznámit s lidskými právy a s případnou diskriminací na základě sexuální orientace, či pohlaví.

3. Nejstručněji odpovídali respondenti na otázku třetí, která zněla „*má se ve škole přednášet o tzv. neobvyklých formách sexu? Pokud ano, má přednášet učitel, kterého děti znají, anebo někdo jiný z jiné školy?*“, ve které se respondenti shodovali v tom, že takové téma do školy vůbec nepatří. Pouze v jednom případě odpověď zněla, že by se tomuto tématu měl věnovat fundovaný externista, aby se přednášené, mimořádně citlivé téma nepřinášelo do běžné školní výuky a nebylo tudíž vázáno na osobu jednoho učitele, tedy pokud by se vůbec zmiňované téma mělo vyučovat. V jednom případě také zazněl názor, že by některá témata vůbec neměla přenášet z rodiny do školy.

4. Také k této otázce se odpovědi spíše shodovaly a vyjadřovaly přesvědčení, že základem dobré spolupráce je komunikace mezi školou a rodiči, stejně jako v tom, že taková spolupráce může být žákům jen prospěšná. Zdůvodnění bylo, že škola přece nepřebírá výhradní odpovědnost za vzdělávání žáka, ale podstatná část přece zůstává na rodičích.

Otázka měla nekonfliktní znění „*Do jaké míry se má, či nemá škola zajímat o názory rodičů na obsahovou stránku sexuální výchovy?*“

V odpovědích ale zaznělo podstatné sdělení, totiž téměř ve všech případech odpověď obsahovala podmiňovací způsob, tedy mělo by, či bylo by dobré. Z toho lze usoudit, že zmiňovaná komunikace mezi rodiči a školou ve věci sexuální výchovy neprobíhá. Tedy alespoň co se této respondentů této empirické sondy týče. Zároveň je třeba říci, že jedna respondentka tuto věc výslovně zmiňuje, když říká: „*Pravdou ale je, že otázky sexuální výchovy, nebo také rodinné výchovy, jak se předmět, ve kterém se sexuální výchova vyučuje na naší škole, jmenuje, jsme doposud s žádnými rodiči neprojednávali.*“ Jinak jsou rodiče odkazováni na (dle mého názoru jim samotným nic neříkající) vzdělávací program školy.

5. Pátá otázka zněla „*Církev se vyjadřuje k obsahové stránce příruček sexuální výchovy; do jaké míry může být naslouchání tomuto kritickému hlasu pro školu přínosem?*“.

Na tuto poslední otázku zaznělo celé spektrum odpovědí, počínaje „nevím“, přes „možná“ až po naprosté odmítnutí takové možnosti, jako kdyby se ke slovu dostaly emoce. Jelikož však i v této otázce předpokládám vnitřní zaujatost, nikoli profesionální pohled, vypovídají uvedené odpovědi spíše o vztahu respondentů k církvi, než o tom, zda by měla církev mluvit do záležitostí školy. Z uvedených odpovědí tak lze nejspíše usoudit na poměr věřících (anebo sympatizujících) učitelů vůči nevěřícím.

Odpovědi respondentů na tuto otázku by nejspíš mohly zajímat církve, ale možná také i nejrůznější občanská sdružení a organizace, které se považují za povolané do problematiky sexuální výchovy ve školách mluvit. Mám za to, že dva extrémní postoje vyjadřují rámeček společnosti, ve které žijeme a tak paradoxně vlastně vypovídají o nás samých. Tyto dva postoje odcituji. Nejprve ten ryze odmítavý – *„Nevím, jestli se církev má k učebním materiálům vyjadřovat. Historie ukazuje, že církev moc ráda diktuje a řídí. Z toho plyne spíše ne. Asi by asi nezůstalo jen u vyjádření souhlasu nebo nesouhlasu s učebními texty, pravděpodobně by se církev začala vyjadřovat také k učebnicím biologie, občanské nauky a končilo by to třeba kritikou výuky moderních dějin.“*

Zcela opačný postoj vyjadřuje odpověď *„toto naslouchání hlasu církve může být pro školu velkým přínosem. Etická komise církve se danou tematikou sexuální výchovy zabývá dlouhodobě, a i když s názory církve nemusíme vždy souhlasit, jako například co se týče problematiky antikoncepce, nebo předmanželského styku, anebo sebeobviňování kvůli masturbaci, přece jen může církev upozornit na určité závady v obsahu učební pomůcky. Stejně tak lze hlas církve považovat za protipól k nezodpovědnému přístupu úředníků, kteří produkují příručku s příručkou, mnohdy jen aby vykážali činnost, popřípadě utratili fondy, které jsou na tuto činnost vázány.“* Ostatní odpovědi pak jen dokreslují škálu názorů, které si člověk v sobě pěstuje, anebo o kterých se domnívá, že jsou oprávněné a pravdivé.

5.5 Shrnutí

Sexuální výchova je pro mě aktuálním tématem, proto jsem se rozhodla vytvořit praktickou část, ačkoliv je mi jasné, že můj vzorek není kvůli malému počtu respondentů dostatečně reprezentativní. Snažila jsem se o širší vzorek, avšak zde jsem neuspěla. Zároveň si ale myslím, že získané odpovědi jsou zajímavé, jelikož poskytují konkrétní odpovědi konkrétních učitelů z praxe. Ačkoliv není možné získaná data převést do zobecňujícího závěru, přece poskytují dobrou ilustraci o tom, jak sexuální výchova na základních školách asi probíhá, s jakými akcenty a s jakými potížemi musejí učitelé sexuální výchovy zápasit.

Tato ilustrace vypovídá o tom, že jsou učitelé na základní škole, kteří nemají jasnou představu o tom, jak sexuální výchovu vlastně učit. Zároveň se zřetelně ukázalo, že neexistuje jednotná koncepce výuky tohoto předmětu, což se nejeví jako výhoda, spíš naopak. Shodně odmítavě se respondenti vyjadřovali k možnosti využití přednášek o neobvyklých formách sexu, stejně jako odmítli některé pokusy o tzv. neformální výuku, kdy se žáci dostávají do situace, kterou by si svobodně nezvolili a ve které se neumí chovat a které se neumí bránit. V souhrnu lze konstatovat, že sonda ukázala nejen zájem učitelů, ale také nejistotu, co se týče jak obsahu, tak formy výuky sexuální výchovy. Je tedy zřejmé, že se právě v této oblasti nejenže nabízí možnosti zasáhnout k lepšímu, ale také lze očekávat, že k tomu brzy dojde, neboť je málo pravděpodobné, že by si podobných nejistot a nejasností ve výuce daného předmětu všimla teprve autorka této práce.

ZÁVĚR

Bakalářská práce je pokusem o přispění k trvale diskutovanému, ale poněkud liknavě řešenému tématu sexuální výchovy dětí a mládeže v českých poměrech. Sexuální výchova se totiž netýká pouze jednoho vyučovacího předmětu, ani se neomezuje na to popisné vyprávění o erotice pro dospívající mládež, ale zahrnuje celou škálu informací a přístupů, které se realizují jako průřezová témata. Ve své práci jsem se snažila představit teoretické uchopení fenoménu dospívání a zároveň poukázat na to, jak se teorie vývoje člověka sama vyvíjela. Zároveň jsem učinila shrnutí historické, ve kterém je naznačeno, jak se sexuální výchova vyvíjela ve Spojených státech a ve Velké Británii, a následně pak také u nás. Stručně jsem uvedla také to, jak k sexuální výchově přistupují v Německu, Belgii a v Polsku. Našemu nejbližšímu sousedu, Slovensku, jsem se věnovala ve srovnání s přístupy k sexuální výchově v České republice. Důkladnou pozornost jsem věnovala počátkům sexuologie u nás a zároveň jsem naznačila, jak se sexuologie vyvíjela i ve druhé polovině 20. století. Teoretickou část jsem uzavřela představením cílů sexuální výchovy, za které se považuje kvalitní a zdravý život v partnerství, manželství a rodičovství, přičemž je v něm obsažena harmonie sociální, etická, psychická a biologická.

V praktické části jsem uskutečnila empirickou sondu, která měla ukázat, jakým způsobem se k sexuální výchově ve školách přistupuje, a zda se jedná o způsob ustálený. Vzhledem k omezenému počtu respondentů není možné získaná data převést do zobecňujícího závěru, přece však jen poskytují dobrou ilustraci o tom, jak sexuální výchova na základních školách asi probíhá i to, jaké hodnoty dotazovaní učitelé ve výuce akcentují. Přepsané odpovědi na otázky, jimiž jsem obeslala školy a které se staly základem empirické sondy, jsou uvedeny v přílohách na konci práce.

V průběhu psaní této práce jsem se vnitřně zaměřovala na to, jak realizovat sexuální výchovu a uvažovala jsem o tom, co by se mělo změnit, popřípadě jak děti, resp. mládež vychovávat a informovat v době otevřeného přístupu k informacím, kdy škola a učitelé přišli o výsadní postavení zprostředkovatele poznatků nezletilcům a kdy se stávají více interpretátory. Nenašla jsem zatím definitivní odpověď, ale zdá se, že dobrým počátkem by mohlo být zvýšit tlak na učitele v oblasti jejich odborné přípravy tak, aby sexuální výchovu vyučovali fundovaní odborníci s propracovanou metodikou, a ne jen učitelé věnující se problematice sexuální výchovy z povinnosti. Snad k uskutečnění tohoto cíle svým dílem přispěje i tato práce.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*, Praha: Portál 2005, ISBN 80-7367-040-2.

JANIŠ, K., TÄUBNER, V. *Didaktika sexuální výchovy*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1999. ISBN 80-7041-902-4.

LANGMEIER, J. KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Grada 2006. ISBN 80-247-1284-9.

MARÁDOVÁ, E. et. al. *Průvodce výchovou ke zdravému životnímu stylu - experiment MŠMT ČR*. Metodický materiál pro učitele. Praha : MŠMT, 1995. 140 s.

MARÁDOVÁ, E. *Výchova ke zdravému životnímu stylu v přípravě učitelů na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy*. In Problematika výchovy dětí a mládeže ke zdravému způsobu života v evropských zemích. Sborník příspěvků z 1. mezinárodní konference evropských zemích. Masarykova univerzita v Brně, 1997, s. 41-45.

MARÁDOVÁ, E. *The Role of Teacher in Preventing Children from Sexual Abuse*. (Úloha pedagoga v prevenci sexuálního zneužívání dětí - výsledky výzkumné studie). 3rd East-West Conference Child Sexual Abuse, Sexual Violence. Praha, 15. - 18. 9. 2002.

POPPER, M. Špecifiká sexuálnej výchovy u mentálne postihnutých osôb. In Informácie ZPMP v SR, 2002, roč. 10, č. 52. ISSN 1335-8197.

PŠENIČKA, O. *Sexuální výchova v rodině*. Pardubice : Hnutí Rodina, 1994. ISBN 80-902189-0-3

SIELERT, U. a kol. *Sexuální výchova*. Praha: Trizonia, 1994. ISBN. 80-85573-36-9

SMOLÍKOVÁ, K. - HAJNOVÁ, R. *Než se dítě zeptá ... Program sexuální výchovy dětí předškolního věku*. Praha, Portál 1997. ISBN 80-7178-132-0.

TÄUBNER, V. *Sexuální výchova na základní škole jako součást výchovy k partnerství, manželství a rodičovství*. Cíle a poslání sexuální výchovy v ČR. - Referát z kongresu k sexuální výchově, Pardubice, 1993. ISBN 80-7041-902-4.

TÄUBNER, V. *Metodika sexuální výchovy pro učitele, vychovatele, rodiče a studenty učitelství*. Praha: Státní zdravotní ústav, 1996. ISBN 80-7178-216-5.

UZEL, R. *Sexuální výchova u nás a v Evropě*. In: 4. kongres k sexuální výchově (Sborník referátů) Pardubice: SPRSV 1996, 62.

VOJTOVÁ, I. *Výchova k rodičovství v praxi 1. stupně základní školy*. Referát z kongresu k sexuální výchově, Pardubice 1995.

VOJTOVÁ, I. *Rodiče v praxi sexuální výchovy*. Referát z kongresu k sexuální výchově, Pardubice 1997.

ZVĚŘINA, J. *Zpráva o semináři SPRSV*. Zprávy společnosti, Praha, Česká společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, č. 6, 1993.

Ostatní zdroje:

History of Sex Education. Online na: <http://www.futureofsexed.org/background.html>, dostupné ke dni 4. 11. 2012.

KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. Online na: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>, dostupné k 4. 11. 2012.

REISS, M. *A brief history of sex education*. Online na: <http://www.open.edu/openlearn/body-mind/health/health-studies/brief-history-sex-education>, dostupné k 4. 11. 2012.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Odpovědi učitelů

Příloha P II: Rezoluce evropského parlamentu o sexuálním a reprodukčním zdraví

PŘÍLOHA P I: ODPOVĚDI UČITELŮ

Třídní učitel, ZŠ, věk: 32, praxe: 5 let, žije a pracuje ve městě 60 tisíc obyvatel.

1. Zaměřovat se na obrazovou stránku partnerského života se příklady z přírody, poukazovat na vzory chování v partnerském životě, aby děti dokázaly rozpoznávat normální chování od nenormálního, anebo případně i úchylného. V oblasti hygieny by se děti, a zvláště dívky, měly seznámit se změnami, kterými v důsledku dospívání procházejí. Děti by se měly dovědět, na koho se v případě jakýchkoli potíží obrátit, k tomu je, podle mého názoru ve škole dostatečný prostor. Hodiny sexuální výchovy – rodinné výchovy, tak mohou být místem, kde se upevňuje sebevědomí žáka a kde se podporuje jeho sebeúcta.
2. Zaměřit se spíše na bezpečnost sexu, formy antikoncepce, možnosti porady se odborným lékařem, okrajově možno zmínit také homosexualitu jako rovnoprávný projev vlastní sexuální orientace.
3. Takové téma do školy vůbec nepatří.
4. Měla by, protože se škola spolupodílí na výchově dětí a není jediným zdrojem hodnot, nemluví přitom o rozdílnosti kultur v dnešní společnosti, necitlivý přístup může dětem spíše ublížit, než prospět.
5. Není to asi na škodu, ale zároveň si myslím, že zrovna u tohoto tématu bude postoj církve protichůdným, takže nevím.

Třídní učitel, ZŠ, věk: 51, praxe: 25 let, žije a pracuje ve městě 100 tisíc.

1. Nevím, asi by na hodinách sexuální výchovy měly být zvláště chlapci a děvčata, a dívky by se určitě měly dozvědět základní informace o funkci pohlavních orgánů, o zneužívání pohlavním, stejně jako o nebezpečích, které pohlavní styk může u nezletilého způsobit. Ale pokud se nepletu, to vše je v příručce, kterou mají kolegové k dispozici.
2. Jelikož děti na druhém stupni jsou v oblasti sexu již velmi dobře informované, je třeba směřovat sexuální výchovu více do oblasti vztahů a méně k popisům technik. Tak tomu je alespoň u nás ve škole. Zároveň je třeba vést děti k tomu, že oni sami mají odpovědnost za své tělo a svou sexualitu.

3. Ne, toto téma nemá být předmětem školní výchovy. Má-li se ve škole mluvit o sexu, pak především v souvislosti s odpovědností za sebe sama i za druhého, popřípadě i za toho třetího, který z takového spojení může velmi snadno vzniknout. Na hodinách sexuální výchovy by se žáci měli rovněž dovědět o antikoncepci a o nemocech, které se pohlavním stykem přenášejí.
4. Sám jsem rodič a do věcí výchovy svého dítěte hodlá mluvit i tehdy, je-li ve škole, a proto si myslím, že komunikace mezi školou a rodiči je základem úspěšné výchovy. Toto se týká nejen sexuální výchovy, ale přístupu školy k žákům obecně.
5. Nevím, jestli se církev má k učebním materiálům vyjadřovat. Historie ukazuje, že církev moc ráda diktuje a řídí. Z toho plyne spíše ne. Asi by asi nezůstalo jen u vyjádření souhlasu nebo nesouhlasu s učebními texty, pravděpodobně by se církev začala vyjadřovat také k učebnicím biologie, občanské nauky a končilo by to třeba kritikou výuky moderních dějin.

Třídní učitelka, ZŠ, věk: 54, praxe: 28 let, žije a pracuje v menší obci.

1. Sexuální výchova na 1. stupeň základní školy nepatří, přinejmenším ne jako samostatný předmět. V přírodopisu se děti seznámí s lidským tělem, pohlavními orgány z jejich funkcí. Při přednášce ženského lékaře v 5. třídě se dívky dozví vše podstatné s ohledem na svůj věk. Jelikož u chlapců probíhá dospívání poněkud opožděně, není nutno na 1. stupni pořádat pro ně speciální přednášky ze sexuální výchovy.
2. Velice bych uvítala, opět s ohledem na věk žáků a na jejich vyspělost, nebo spíše nevyspělost, aby se na hodinách sexuální výchovy učitelé soustředovali na to, že budou zdůrazňovat obsahovou stránku, popřípadě hovořili se žáky o mazlení se, o pettingu, o antikoncepci, o možných pohlavních nemocech, o důsledcích nechtěného těhotenství, popřípadě aby zmínili pohlavní hygienu. Hlavním cílem takto vedené sexuální výchovy je porozumění vlastnímu tělu, zákonitostem sexuality, vedení sebeúctě a zároveň k respektu k druhému.
3. Ne. Není důvod.

4. Škola se má zajímat o názory rodičů, protože rodiče nemusí souhlasit se obsahem výuky na hodinách sexuální výchovy, pokud je v rozporu s jejich etikou, respektive vírou (náboženstvím).
5. Toto naslouchání hlasu církve může být pro školu velikým přínosem. Etická komise církve se danou tematikou sexuální výchovy zabývá dlouhodobě, a i když s názory církve nemusíme vždy souhlasit, jako například co se týče problematiky antikoncepce, nebo předmanželského styku, anebo sebeobviňování kvůli masturbaci, přece jen může církev upozornit na určité závady v obsahu učební pomůcky. Stejně tak lze hlas církve považovat za protipól k nezodpovědnému přístupu úředníků, kteří produkují příručku s příručkou, mnohdy jen aby vykážali činnost, popřípadě utratili fondy, které jsou na tuto činnost vázány.

Učitelka, ZŠ, věk: 28, praxe: 3 roky, žije a pracuje v Praze.

1. Dítě by měl na 1. stupni ZŠ pokročit k poznání sledu událostí v pubertě. Mělo by být vedeno k otevřenosti, co se týče vztahů, lásky, kamarádství, a také k tomu, že každý jsme jiný a jedinečný. Obsahový rámec vzdělávání v sexuální výchově by měl vycházet z toho, že cílem je, aby děti pochopily, jak vzniká život, jaká jsou jednotlivá stádia prenatálního vývoje, a rovněž se očekává, že si děti osvojí alespoň některé z odborných termínů a při popisu lidského těla a jeho funkcí se neuchylovali k vulgaritám.
2. Obsahovým rámcem sexuální výchovy na 2. stupni základní školy by měla být stálá snaha poukazovat na to, že sexuální touhy ovlivňují naše chování ve všech oblastech. Dále pak snaha vyložit problematiku sexuálního chování s ohledem na zákony ČR. Žáci by se měli rovněž seznámit s lidskými právy a s možnou diskriminací na základě sexuální orientace, či pohlaví. Mimo jiné mají žáci být varováni před pornografií a před zneužíváním internetu a sociálních sítí, nebo diskusních fórech.
3. Nejsem si úplně jistá, k čemu by to bylo dobré. Možná snad jako zmínka v rámci odborné přednášky? Žáci mají velikou fantazii a lze předpokládat, že vědí více než jsou ochotni přiznat, to ale neznamená, že by se o těchto zvláštностech v sexuálním

chování dospělých mělo mluvit s dětmi na základní škole, spíše se přikláním k tomu, že by to asi nebylo k ničemu dobré. Pokud by se žáci měli o některých méně obvyklých formách sexu dozvídat, potom bych se přikláběla k tomu, aby se toho ujal externista.

4. Nesetkala jsem se s větším zájmem (přesně řečeno s žádným zájmem) ohledně obsahu výuky v tomto předmětu. Ze strany rodičů je zájem spíše o hodnocení a známky, které jejich děti ve škole dostávají, obsah i formu výuky nechávají rodiče na škole. Jestliže přijde rodič, a má nějaké výhrady, což se ale týkalo angličtiny, kterou také vyučuji, pak se mu pokouší vysvětlit, k čemu je daná věc dobrá, a jakou má návaznost na průřezová témata školního vzdělávacího plánu, případně jak pozitivně ovlivňuje rozvoj osobnosti jejich dítěte. Pravdou ale je, že otázky sexuální výchovy, nebo také rodinné výchovy, jak se předmět, ve kterém se sexuální výchova vyučuje na naší škole, jmenuje, jsme doposud s žádnými rodiči neprojednávali.
5. Zatím jsem se nesetkala s reakcemi zástupců církve, nebo církevních společností, ohledně materiálu, nebo obsahu. Podle mého názoru, pokud by k tomu mělo docházet, měli by se spíše obracet na autory těch knížek, ke kterým mají výhrady nebo se kterými nesouhlasí, než na školu. A také si neumím představit, jak by škola, která má svoje školní vzdělávací plány měla reagovat na případné výtky ze strany církve. Možná se to někdy stalo, ale já jsem se tím nesetkal a vlastně nevím, jak bych měla reagovat. Pravděpodobně bych je odkázal na ministerstvo školství a tělesné výchovy.

Třídní učitelka, ZŠ speciální, věk: 42 let, praxe: přes 15 let, žije a pracuje ve městě s více než 100 tisíci obyvateli.

1. Základní rámec je stanovený ministerstvem školství a tělesné výchovy a je obsažen jak ve školních vzdělávacích plánech, tak v učebnicích.
2. Totéž co na 1. stupni, avšak s ohledem na rizika spojená s dospíváním, to znamená soustředit se na bezpečný sex, případně varovat před nebezpečím spojeným se kuplířstvím a prostitucí. V této návaznosti by měly být děti také seznámeny s negativním účinkem drog nebo alkoholu. A také by se měli orientovat v tom, jaká pomoc se jim nabízí ze strany školy nebo státu, pokud by se staly předmětem zneužívání, anebo by se dostali do potíží, které s uvedeným tématem souvisí.
3. Nevím, pokud ano, tak by se tomuto tématu měl věnovat fundovaný externista, aby se přednášené téma nepřinášelo do běžné školní výuky a nebylo vázáno na jednoho učitele.
4. *Rodiče* mají nárok, aby byli seznámeni se školním vzdělávacím plánem, zároveň škola by určitě měla znát názory rodičů, jako nejdůležitější vidím vzájemnou komunikaci. Pokud se rodiče zajímají o školu a pokud se škola zajímá o názor rodičů, pak z toho má prospěch žák sám.
5. Myslím si, že církve by se k výchově ve škole neměla vyjadřovat a zároveň si myslím, že škola není povinna a ani nemá reagovat na různá vyjádření organizací, by se jednalo o církve. A to nemluvím o tom, že církve sama není jednotná, a tedy to, co si myslí katolická církev, nemusí vůbec schvalovat církve protestantské, a naopak; o různých církevních společnostech a sektách (Mormoni, Adventisti, Svědkové Jehovovi) nemluvě. Jestliže církve se souhlasem státu provozují své školy (církevní), kde mohou vyučovat, co chtějí, pokud je to v souladu s jejich vírou a požadavky ministerstva školství a tělesné výchovy, ať to dělají tam, a nesnaží se o indoktrinaci veřejného školství.

Učitelka, ZŠ, věk: 29, praxe: 4 roky, žije a pracuje ve městě s méně než 10 tisíci obyvateli.

1. Základní rámec je stanovený ministerstvem školství a tělesné výchovy a je obsažen jak ve školních vzdělávacích plánech, tak v učebnicích. Na 1. stupni základní školy by se děti především měly dovědět, rozdíly jaké jsou rozdíly mezi stavbou těla muže a ženy. Na hodinách sexuální výchovy by se děti měli dovědět základní informace o fungování rodiny a o tom jak vzniká život, jak přicházejí děti na svět.
2. Na 2. stupni základní školy by se sexuální výchova měla zaměřovat především na zodpovědnost, má zodpovědný přístup k sexu, to znamená k sobě a k druhému, myslím si že hlavní důraz v tomto předmětu na 2. stupni by měl být kladen na vzájemné vztahy, toleranci, o výchově k respektu.
3. Myslím si, že určité věci by měly zůstat intimní. Pokud by se o těchto věcech, o těchto zvláštnost mělo s dětmi mluvit, pak ne ve škole, ale v rodině.
4. Škola nemůže v této věci rodiče nahradit. Pokud rodina funguje tak jak má, pak poskytuje i tyto informace svým dětem. Jsem přesvědčena, že škola musí s rodiči komunikovat o nejrůznějších tématech, o sexuální výchova výchovu nevyjímaje.
5. Myslím si, že zásahy církve do obsahu sexuální výchovy jsou problematické, protože žijeme ve státě, kde většina lidí je nevěřících a postoje církve k sexualitě a sexuální výchově člověka nevěřícího nemusí zajímat, a tak ovšem nezajímají. To se ovšem vztahuje i ke školství.

PŘÍLOHA P II: REZOLUCE EVROPSKÉHO PARLAMENTU O SEXUÁLNÍM A REPRODUKČNÍM ZDRAVÍ

Evropský parlament přijal 3. června 2002 Rezoluci o sexuálních a reprodukčních právech. Stalo se tak navzdory poměrně hlasité opozici ze strany aktivistů zastupujících tzv. hnutí „anti-choice“, kteří jsou orientováni proti svobodné volbě. Evropský parlament tímto svým usnesením vyslal mezinárodnímu společenství zcela jasný signál o svém postoji v oblasti práva všech občanů na zdravý a uspokojivý sexuální život.

Znění Rezoluce bylo připravováno v souladu se závazky členských a kandidátských zemí vyplývajících z agendy Mezinárodní konference o populaci a rozvoji (1994 a 1999) a 4. celosvětové konference žen (1995 a 2000). Přestože se mnozí politici původně domnívali, že závazky těchto konferencí se týkají hlavně rozvojových zemí, potvrdil Evropský parlament tímto svým stanoviskem, že jsou stejně důležité pro všechny evropské země.

Význam sexuálních a reprodukčních práv v Evropě je zejména důležitý z hlediska stále panujících rozdílů mezi východem a západem našeho kontinentu. Průměrné rozšíření spolehlivých antikoncepčních metod dosahuje v současných zemích EU 65%, zatímco kandidátské země vykazují asi 35%. V mnoha zemích střední a východní Evropy zůstává umělý potrat hlavním prostředkem regulace fertility. Zatímco umělý potrat je v mnoha těchto zemích velice levnou záležitostí, nebo je prováděn bezplatně, dosahuje cena hormonální antikoncepce často třetiny průměrného měsíčního výdělku. Počet potratů v Evropě kolísá od nejnižších údajů v Belgii, Nizozemí a Německu (kolem 7 na 1000 žen fertilního věku 15-45 let) až k nejvyšším údajům na světě v Ruské federaci a Rumunsku (50 – 60 na 1000 žen).

Rezoluce Evropského parlamentu formuluje specifické doporučení pro EU v několika klíčových oblastech. Požaduje od členských a kandidátských zemí zlepšení výměny informací, prevenci nechtěných těhotenství a potratů, sexuální a reprodukční práva pro dospívající včetně sexuální výchovy a celkové zlepšení zdravotní politiky týkající se sexuálního a reprodukčního zdraví obyvatelstva.

S respektováním úlohy chlapců a mužů rezoluce vyzývá k podpoře vědeckého výzkumu v oblasti mužské antikoncepce, aby byla v užívání moderních antikoncepčních metod nastolena rovnost pohlaví.

Je zcela zřejmé, že sexuální a reprodukční zdraví se stává přirozenou součástí zdravotnické strategie zemí Evropské unie související se shromažďováním statistických údajů, epidemiologických výzkumů a výměny informací mezi jednotlivými zeměmi a že se Evropský parlament k podpoře tohoto úsilí zavazuje.⁷¹

---

⁷¹

Plné znění přijaté rezoluce je na www.europarl.eu.int/plenary/default_en.htm